

Slovenská reč — časopis pre otázky jazykovej kultúry — vychádza v desiatich číslach do roka. Vydáva Matica slovenská v Turčianskom Sv. Martine. Vede redakčný kruh. Zodpovedný redaktor **Eugen Jóna**. — Predpláca sa na rok 100 Kčs. Predplatiť možno kedykoľvek, zastaviť len po ukončení ročníka. — Tlačí Neografia, úč. spol. v T. Sv. Martine. — Ročník XII, číslo 3—4, marec—apríl 1946.

M. Rázusová-Martáková: O prízvučnosti predložiek 73. — *Štefan Peciar*: Poznámka k takzvaným vkladným samohláskam 86. — *Anton Jánošík*: Kvantita ženských foriem *-anka (-ianka)* k menám obyvateľov na *-an* 92. — *Samo Mazúr*: Kvantita slova *slúžka* 100. — *Eugen Jóna*: Poznámky k návrhom na reformu slovenského pravopisu. 3. Jednotlivé otázky 103. — *Ján Žigo*: Anton Bernolák o slovenskom pravopise 113.

Kronika

Štefan Peciar: Z činnosti Bratislavského lingvistického krúžku 121. — Pracovná schôdzka Jazykovedného odboru Matice slovenskej 124.

Kritiky a recenzie

J. Vavro: F. M. Dostojevskij, Zločin a trest 125. — D. R.: Janko Jesenský, Proti noci 128. — Vl.: Slovník spisovného jazyka slovenského 129.

Rozličnosti

Družba 132. — „Odriad“? 132. — „Bumážka“? 132. — „Zbláznieť sa“? 133. — Česi a Česko 133. — Písateľ? 134. — Liečivo, gen. plur. liečiv 134. — Geometer, lok. sing. o geometrovi 134. — Epiteton, gen. sing. epiteta 134. — Kčs 134. — Samota a pustatina 135. — Písanie čísloviek 135. — Kolok, 2. p. kolka, či kolku? 136. — Názvy častí rebríka 136.

Dotazník

V Bernolákovom Slowári nachodíme slovo *hor*, *-u m.* vo význame *žiaľ, ľútosť*. Dnes už je neobvyklé, možno celkom vymreté. Prosíme čitateľov SR, ak by ho poznali ešte zo živej reči, prípadne ho objavili u starších ľudí, aby podali o tom zpravu redakcii SR (nefrankovane).

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XII. — ČÍSLO 3—4.

O prízvučnosti predložiek

M. RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ

Reč je naším najposvätnjším dedičstvom po otcoch. Je ako živá bytosť: dvíha sa i klesá, bojuje so všelijakými duchmi, pričom prehráva alebo víťazí. S ňou prehráva alebo víťazí aj celý národ ako národ. Preto sa u každého zdravého národa venovala reči vždy veľká pozornosť a starostlivosť. Aj my všetci máme k svojej materinskej reči zvláštny vrúcny vzťah; s potešením sledujeme, ako rastie a sa cizeluje do najkrajších foriem — a zas trpíme pri kazoch, ktoré ohrožujú jej krásu. Zodpovední sme za ňu všetci, ale v prvom rade básnici a tí, čo verejne narábajú perom, potom vedci, ktorí jazyk skúmajú a určujú normy, ktorými sa literárny jazyk má spravovať.

Jazykovedec a básnik obrábajú teda jedno pole a neobídu sa bez vzájomnej pomoci. Jazykovedec si overuje svoje predpoklady na živom diele básnikovom a básnik sa zas opiera o normy, ktoré jazykoveda uzákonila. Tak sa ich pomer podobá začarovanému kruhu, kde druhého činiteľa podporuje prvý a prvého zas druhý.

Jazykoveda vykonala u nás už hodne užitočného, ale istú oblasť pre náš jazyk veľmi dôležitú — necháva stále úhorom. Nechápeme, prečo sa zdráha skúmať otázku prízvučnosti predložiek a samostatne, *po slovensky* ju vyriešiť. My ju totiž na-skrze nepokladáme za vyriešenú tým, že pravidlo českého ja-

zyka sa vyhlásilo proste za platné aj pre náš jazyk. Pravidlo možno vysloviť len na základe seriózneho skúmania *vlastnej* reči. Veď aká tu platnosť, keď na každom kroku prichádzame s pravidlom tohto dôsledného prízvuku predložiek do kolízie a keď každý Slovak bez výnimky vždycky sa ho musí *umele* najprv naučiť!

Prízvuk je hlavným činiteľom v melodike reči a básnikovi určuje rytmus verša i prózy. Hovorím: i prózy, lebo tajomstvo krásne plynúcej prózy spočíva práve vo vystihnutí skrytého rytmu. Preto otázka prízvučnosti predložiek je *nie výlučne* vedecká. Preto prosím o dovoľenie smieť do nej priniesť výsledky dlhoročného pozorovania živej reči sluchom básnika a prostriedkami, s ktorými básnik narába.

„Prosím na každú predložku prízvuk!“ upozornila ma česká profesorka slovenčiny pri čítaní slovenského textu. Mávala som i slovenské profesorky, ale až teraz prišlo sa mi pustiť za pasy s týmto pravidlom. Mala som pritom ustavične pocit čohosi falošného, nesvojho. A keďže to bolo v horúcich rokoch priam po prevrate, keď sme na stredných školách ešte písavali v jeden mesiac českú, v druhý slovenskú úlohu, keď sme sa učili ešte *len* českú literatúru a *len* české dejiny, mali sme sa stále na pozore a prebúdzať sa v nás značný sklon vo všetkom hneď šípiť všelijaké tendencie.

Ale práve tejto okolnosti môžem ďakovať za svoj veľký záujem o predložky v slovenskom jazyku. Začala som si ich bystro všímať už v Prešove, a to na ulici, na trhu, po obchodoch, všade. Ale nie. V Šariši nielen že nedávajú na každú predložku prízvuk, ale ani predpony neprízvukujú.

V ústave bolo množstvo študentiek z celého Slovenska od Trenčína cez Zvolen a Brezno až po Humenné, a všetkým predložky vyznievaly ako Liptáckam a Turčiankam. — Z východného Slovenska prešla som na západ. Účinkovala som 7 rokov na dedine, 2 roky v meste; prišla som do styku s premnohými ľuďmi, a čím ďalej, tým väčšími som bola presvedčená, že na Slovensku nejestvuje nie že oblasť, ale ani dedina, kde by žilo toto predložkové pravidlo. Raz bola predložka prízvučná, inokedy aj v spojení s tým istým slovom bola — neprízvučná. Na zbláznenie pre toho, kto hľadá pravidlo.

S rozvojom rozhlasu ukázaly sa mi nové a naozaj široké možnosti. S pozornosťou zameranou na tento problém vypočula som množstvo prednášok ľudí zo všetkých končín Slovenska, sledovala kázne starších, mladších kňazov oboch vyznaní, a výsledok môjho trpezlivého pozorovania bol, že *zo Slovákov prízvuk na predložke dôsledne zachovávajú len zamestnanci rozhlasu a profesionálni herci*. Platí to najmä o hlásateľoch, ktorí po roky boli v službách rozhlasu, kde situácia bola už taká, že skôr mohli zoslabovať spoluhlásky na nemecký spôsob (putú vetry sápatného [ale!] zmeru), beztrešne mohli doplniť sloveso nepatričným pádom, — než zabudnúť prízvukovať predložku. Hovorím, že situácia taká „bola“, lebo dnes sú tam zas noví ľudia, ešte sa vše „mýlia“, ale z občasného neprirodzeného vyražania predložiek cítiť, ako sa boria s tým pravidlom a ako sa horlivo snažia vyhovieť požiadavkám rozhlasovej reči. (Niektorí sú tým už natoľko popletení, že prestali rozoznávať, čo je predložka, čo spojka a hlásievajú takto: Bratislava, Košice Abanská Bystrica.) Viem z vlastnej skúsenosti, ako rozhlasu na tomto pravidle náramne záleží, preto noví hlásatelia sa dopracujú tam, kde boli ich predchodcovia. To je predsa ideál.

Pri reprodukcii poézie sa často stáva, že recitátor, ak je zamestnanec rozhlasu, alebo herec z povolania a pravidlo o prízvuku predložiek si osvojil už dokonale, *sám naruší básnikovi rytmus verša* a asi ani o tom nevie. No nejde už len o báseň. Naši herci, u ktorých sme kedysi tak veľmi ľúbili krásu vysloveného slova, stávajú sa s roka na rok chudobnejší, lebo čím sú „dokonalejší“ podľa pravidiel, tým viac strácajú ono hudobné vlnenie slovenského jazyka, ktoré je podmienené práve menlivosťou prízvuku predložiek, vedľajším a správne vystihnutým vetným prízvukom.

Ja uznávam, títo ľudia nie sú na vine. Na vine je falošné pravidlo, ktoré podväzuje krídla prirodzenej melodie ich reči, robí ju papierovou, schematickou a bezkrvnou — a preto nech mi láskave prepáčia všetci, ktorých sa tu nechtiac dotýkam.

Je celkom nesporné, že aplikovaním a vnucovaním tohto neslovenského pravidla sa ochudobňuje náš jazyk v jemných odtienkoch svojej výraznosti. Uvedme si len maličký príklad:

Na javisku odohrá sa ostrá slovná srážka. Na konci dejstva herec povie: „Auto už stojí pred bránou.“

Jeho rozvadený partner v snahe zdôrazniť svoje postavenie majiteľa, prudko mu odsekne: „Pred mojou bránou!“

Logika vety nás núti to vysloviť: „Pred *mojou* bránou!“ s prízvukom na holom zámene, určujúcim vlastníctvo, ale kostnaté pravidlo a oddaný jeho sluha režisér prinútili herca s námahou sa nadrieť prízvuk na predložku — a bič plesnúť nevládal. Alebo, čitateľ môj milý, sám si povedz energicky vetu: „To závisí len od *mojej*, nie od *vašej* vôle!“ Komu dáš za pravdu: pravidlu, či logike?

Niekedy zas tento umelý prízvuk na predložke spôsobí, že veta sa v prvej chvíli zazdá chybná. Napríklad: „Dostal sa na najnejšťastnejšie miesto.“ Keďže máme aj zdvojenie tretieho stupňa prídavných mien, potrvá chvíľku, pokým pochopíme, o čo ide. A najneprirodzenejšie vyznieva pred slovami s predponou rovnakého alebo podobného zvuku ako ony, napríklad: Tajilo sa to *za* zápalistými jeho slovami; gazda stál *pred* prekoteným vozom; nechod' *po* pooranom, chod' po medzi; lekár sa sklonil *nad* nadporučika ap. Zavše to ani nevyslovíš poriadne.

I prichodí nám konštatovať, že slovenský jazyk *rozhodne a celkom iste nemá* dôsledného prízvuku na predložkách. To je však len číre konštatovanie a nás to nijako neuspokojuje. My sa chceme dopátrať samého koreňa veci, radi by sme objavili ten *skrytý zákon*, podľa ktorého by sa tento naoko ničím neviazaný prízvuk spravoval. A práve tu, kde naša najviac na to povolaná veda len mlčí a mlčí, prosí o slovo laik, ktorý nemá iného ospravedlnenia pre svoju smelosť, len že pozná dosť dobre svoj jazyk a je trochu básnikom.

Rečou vesmíru je *rytmus*. Nachodíme ho na dne každého javu, počnúc od tempa krokov živého tvora až po obchod elektrónov okolo jadra, tak hlboko skrytý našim očiam. Má nekonečné množstvo foriem a je matkou krásy. Rytmus je podstatnou časťou hudby a hudba je podstatnou časťou reči. Každá reč má svoju osobitnú hudbu s osobitným rytmom. Kto skúma zákony reči, len vtedy sa môže dopátrať jej najskrytejších tajomstiev, ak má ucho citlivé pre hudbu jazyka, — a hudbou jazyka je báseň.

Hudobným alebo rytmickým prvkom básne je *stopa*. A keďže báseň vychádza z jazyka, teda aj *rytmickým prvkom jazyka vôbec* je stopa. Slovenský jazyk toho času akosi oficiálne určujú dve stopy: trochej — *U* a daktyl — *U U*. To znamená, že každý Slováčok celkom podvedome skladá svoje vety do týchto stôp a voľná syntax mu umožňuje premiestňovať slová s plným využitím ich obsahu a váhy. Jednoslabičné slová podľa ich funkčnosti pripája tak, že raz dotvára stopu daktylovú:

Prišli k nám / stará mať...

inokedy stopu trochejovú:

Stará / mať k nám / prišli...

a hneď na začiatku môžeme vyhlásiť, že predložka pred jednoslabičným slovom je pravidelne *prízvučná* a tvorí s ním dvojslabičný celok. Napríklad: Najali sa *na* deň; prišiel *po* sud; stará sa neprísť *o* nič ap. Výnimkou je však opytovacia forma: Najali sa *na deň*? Prišiel *po sud*? Nepríde *o nič*?

Pomerne veľmi pravidelne sa prízvukuje aj predložka, tvoriaca so slovom štvorslabičný celok: Dal sa *na* pokánie. Všetko sviezol *do* stodoly. Prišiel *o* dedičstvo ap. Táto jednoznačnosť platí rovnako pre všetky čiastky reči. Zato spolky so štvorslabičnými a viacslabičnými slovami už vôbec nemiluje, napríklad: Boli sme u generála. Pochybuje o nesmrteľnosti. Záleží na dokonalejšej výslovnosti ap., bo tu všade je prízvuk *za* predložkou *na slove*.

Keď ide o trojslab. celok (predložka + dvojslab. slovo), býva celkom obyčajným zjavom, že slovo väčšej váhy strhne k sebe slovo váhy menšej, napr.: Práve udrhel *blesk* do stromu. Tu slovo *blesk* sotrelo prízvuk predložky. Alebo: Dostal sa i *sám* do ostrej paľby ap. Ak predložka nemá pred sebou slovo s mocným prízvukom, môže dostať i ona prízvuk, napr.: Neprivri dvere *za* sebou... No tento prízvuk alebo neprízvuk je vždy podmienený oným podvedomým rytmom živej reči.

Pred dvoma-troma rokmi mal univ. prof. Stanislav v rozhlase seriou populárnych prednášok, ktoré potom rozhlas vydal knižne pod názvom Kultúra starých Slovákov. Čítame tam na str. 18—19: „Dodnes stredná slovenčina má typické prvky,

shodné s južnou slovančinou. O týchto sa veľa popísalo. Popieraly sa, nepripisovala sa im akákoľvek spojitosť Slovákov s južnými Slovanmi. Dnes po našich výskumoch táto otázka prestala byť problémom, lebo prosto Slováci dlhé storočia a na dlhej hranici susedili s južnými Slovanmi.“ A na str. 47: „Jazyk tento (rozumej sloviensky) bol našim predkom veľmi srozumiteľný, pretože praslovanská jazyková jednota nebola vtedy ešte rozbitá.“

Opieram sa o tieto dva citáty najvýznamnejšieho nášho jazykovedca a jeho poznatky, založené na ďalekosiahlych výskumoch, rozvíjam ďalej. Keďže sme na dlhej hranici susedili s južnými Slovanmi a so severnými (Poliakmi, patriacimi do tej istej skupiny západných Slovanov ako my) susedíme podnes, keďže vtedy praslovanská jazyková jednota nebola ešte narušená, tak museli sme mať s nimi aj *jednotný prízvuk*. Museli sme aj my mať onen prvok, tak charakteristický pre všetky slovanské jazyky — neprízvučnosť predpôň a neprízvučnosť prvej slabiky v trojslabičnom slove. Okrem trocheja — $\cup$ a daktylu — $\cup\cup$ bola vedúcou stopou i amfibrachys $\cup - \cup$: obláčky, rukáve, hodiny ap.

Kto by to popieral, tomu možno odpovedať: Keď možno veriť, že sme pred storočiami mali nosovky, jery a ypsilony, hoci nám po nich neostalo v živej reči nijakých pamiatok, ako možno pochybovať, že sme mali jednotný prízvuk s Poliakmi a južnými Slovanmi, *keď hlavné prvky tohto prízvuku ešte dodnes zvonía v reči dedín po celom východnom i strednom Slovensku. Na východe jadrnejšie, v strede tlmenejšie.*

Ved' je to práve táto starodávna a slovanská stopa $\cup - \cup$, ktorá nám pomáha vysvetliť, ako je u nás možná tá pravidelnosť prízvuku predložiek pred trojslabičným slovom, ktoré pôvodne malo prízvuk na *druhej* slabike. Tento *pôvodný* prízvuk zachováva sa miestami aj dnes a je *mocnejší než prízvuk na predložke*.

Tak napríklad veta: Potom robil u krajčira, ale i odtiaľ ho vyhnali... v ústach každého dedinčana stredného Slovenska vyznieva v stopách takto: — $\cup$ / — $\cup$ / — $\cup$ / $\triangle$ $\cup$ / — $\cup\cup$ / — $\cup\cup$ / $\cup$ — $\cup$. Najmocnejší vetný prízvuk je na štvrtej stope: u krajčira. Predložka je prízvučná tiež, ale len tak, ako prvé

slabiky predošlých slov. Tento veľmi zaujímavý zjav nebadáme iba u podstatných mien s predložkou (Prišiel o dedičstvo, Ona šla za nevestu a on na prístupky), ale aj pri iných čiastkach reči (Ved' nebudeme ako cudzí, Nebudem tu od nikoho drankat', Ach, už od desiatej sa moceme).

Je všeobecne známe, že Slováci sa veľmi ľahko naučia každú slovanskú reč a prízvuk, najmä juhoslovanský a poľský, hoci zdanlivo tak odlišný, nerobí im ani najmenšie ťažkosti. Je to preto, že tento prízvuk ešte stále je ako by skrytý v ich vlastnej reči. Tu krásne trochejský verš srbskej národnej piesne Smrt majke Jugovića podám paralelne s prekladom, ktorý upravím na prízvuk svojej rodnej obce Vrbice v Liptove:

Mili Bože, čuda velikoga!
Milý Bože, čudo velikánske!
— ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡

Kad se sleže na Kosovo vojska,
keď sa shrkly na Kosovo vojská,
— ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡

U toj vojsci devet Jugovića,
a v tom vojsku deväť Jugovičov
— ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡ atď. stále pravidelne,

I deseti star Juže Bogdane;
i desiaty starý Jug Bogdane;

Boga moli Jugovića majka,
Boha prosí Jugovičov matka,

Da joj Bog da oči sokolove
by jej Boh dal oči sokolove

I bijela krila labudova
i belostné kriela labutine,

Da odleti nad Kosovo ravno,
by odlietla nad Kosovo pole,

I da vidi devet Jugovića
bo chce vidieť deväť Jugovićov,

I desetog star-Juga Bogdana ...
desiateho starca Jug-Bogdana ...

Vidíme, že náš „ľudový“ prízvuk s prízvukom srbským sa tu celkom kryje. Pre porovnanie s prízvukom poľským vyberieme si prvú slohu Mickiewiczovej básne Powrót taty:

Pójdźcie, o dziatki, pójdźcie wszystkie razem
Pod'cie, o dietky, pod'cie wszystkie razem
— ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡

Za miasto, pod słup na wzgórek;
za mesto, pod stóp na kopček;
◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡

Tam przed cudownym klęknijcie obrazem,
tam przed zázračným kl'aknite obrazom,
◡ | — — | ◡ ◡ — ◡ | ◡ — ◡

Pobożnie zmówcie paciorek.
pobożne vravte pátričky.
◡ — ◡ | — ◡ | ◡ — ◡

Z tejto zaujímavej shody prízvuku mohli by sme smelo usudzovať, že pôvodne naše predložky, okrem v spomenutých už prípadoch, boli napospol neprízvučné, ako je to dodnes u slovanských našich bratov. Pred sto rokmi štúrovskí básnici našli náš jazyk ešte panenský, nenarušený nijakými umelými zásahmi. Keď amfibrachycká stopa ešte dnes zvlňuje jazyk nášho sedliaka, môžeme si celkom dobre predstaviť, ako ňou musel byť naplnený taký Janko Kráľ, rodák liptovský! A že mu znieť musela, mohli by sme uzatvárať i z dvojveršia (Vilomki z Janošjaka), ktoré je normálne na konci vôbec nerytmické.

Ja, ti, mi dva sperjeme trebars i celí svet —
— ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡

Ej, škoda ťa, preškoda, že ťa v Liptove niet.

— — | — — | — — — | — — | — — —

Ako celkom inakšie nám zaznie, keď pri druhom verši použijeme prízvuk hovorovej reči jeho rodiska:

Ej, škoda ťa, *preškoda*, že ťa v Liptove niet.

— — | — — | — — — | — — — | ^ — —

O štúrovskom verši písali už o moc povolanejší ľudia, a ja tu naozaj nechcem robiť nijaké krkolonné závery, len konštatujem, že niektoré Kráľove básne čítané prízvukom jeho rodiska sú rytmicky bezvadné. Uvádzam z nich jednu:

V e r š e.

(Spieva sa ako: Ej, voda, voda do Dunaja padá.)

Na horách býva ako tá hmla sivá	xxx / xx / xx / xx / xx
bez strechy, plotu, ako tá sirota.	xxx / xx / xx / xx / xx
Na horách býva, dažďom sa umýva	xxx / xx / xx / xx / xx
a vetrom češe, čas mu šaty nesie.	x / xx / xx / xx / xx / xx
Priniesol mu čas utešené šaty,	xxx / xx / xx / xx / xx
na lepe vtáčik za lep darmo platí.	xxx / xx / xx / xx / xx
Neplatí toľko, koľko by sa malo,	xxx / xx / xx / xx / xx
deviata koža ešte všetko málo.	xxx / xx / xx / xx / xx
Ej, voľnosť, voľnosť, sladký duše plameň!	xxx / xx / xx / xx / xx
Miesto pokrievky privalil ma kameň.	xxx / xx / xx / xx / xx
Tiská ma, tiská shoreká doluká,	xxx / xx / xx / xx / xx
to moje srdce na dvoje sa puká.	xxx / xx / xx / xx / xx
To moje srdce na dvoje sa kála:	xxx / xx / xx / xx / xx
že túžby moje horia a vôľa zaháľ'a.	xxx / xx / xx / xx / xx

Podľa dnešného prízvuku túto krásnu pravidelnosť narušuje 9 daktylov, a 4 z nich v rýme.

Keď si bližšie povšimneme Mickiewiczovej básne, vidíme, že každá jej sloha je štvorveršie s pravidelne stavaným a pravidelne striedaným rytmom. V tomto prípade prvý verš okrem

prvej stopy je čisto trochejský, kým tretí, s ním párný je od cezúry amfibrachycký:

Pójdźcie, o dźiatki, pójdźcie wszystkie razem

Tam przed cudownym klęknijcie obrazem

— — — / — — — // — — — / — — — / — — —
— — — / — — — // — — — / — — — .

nakoniec však vyznievajú v dokonalú harmóniu, lebo hlavné prízvuky sa úplne kryjú. Niečo podobného nachodíme aj vo veršoch našich štúrovcov, o ktorých je známe, že Mickiewicza mali veľmi v láske:

Jánošík si ešte popíja pomaly —
a pohon sa naňho dvermi dnuhá valí:
„Chyťte ho!“ — No len no! sadkajte si málo,
ešte mi tu kvapka vínečka ostalo!

Botto: Smrt' Jánošíkova.

Som pevne presvedčená, že aspoň *koncové amfibrachys* uznávali alebo podvedome prijímali všetci naši štúrovskí básnici. Ako si ináč vysvetliť ich veľkú obľubu používať párnoslabičný rým na nepárnoslabičný: vlkou = otíkou, dráči = omráči, vôľa = sokola a podobne? Ved' pri týchto majstroch, ktorí ovládali svoj jazyk tak suverénne, ani rým, ani rytmus nemohol byť problémom. Naše pokolenie uvoľnením verša a modernou hudbou zvyklo si na všeličo, ale pred sto rokmi boli v tomto smere oveľa citlivejší, oveľa náročnejší.

Ale či je predložka prízvučná alebo neprívučná, to u štúrovcov nebolo nijakým problémom. Preto na podopretie tvrdenia, že predložka v slovenčine *nie je* dôsledne prízvučná, z veľkého množstva príkladov vyberám niekoľko, a to len z tých, kde hneď na prvý pohľad poznať vedúci rytmus a tým aj postavenie predložky.

Chalupka:

Dopočul to Turčín mladý,	xx / xx / xx / xx
hneď so starkou stal do vady	xx / xx / xx / xx
	Turčín Poničan.

— Hoj, búrila sa krv moja A od Matry až na Tatry
a hnala ma ta do boja: zasvietily moje vatry:
hnala ti ma ona hnala kto ich videl, vedel, čo je
ta na hory, ta na bralá. a poberal sa do zbroje.
Branko.

Zvyk náš je nie napadať cudzie vlasti zbojom:
Slovan na svojom seje i žnie len na svojom.
Mor ho!

Hoj, vzala ho ona pohan, teraz teba
vo dva boky zrazu: vydá Boh na skazu:
Boj pri Jelšave.

Sládkovič:

Čo? Či druh verný druha okráda?
Či pán od sluhu učí sa — ...

Máme i zlato i lesklé drahokamy,
Delá, vojská, až zem pod nimi stŕpa ...
Čo vy za nič nemáte nás?

Vystrelí ešte raz či v strachu, či vzteku,
a na: tri mu kvapky streklo na mentieku.
A na: tri mu kvapky krvi sťa okále,
ktoré sa blýskajú na divokej skale.
Detvan.

(Poznámka: tu je prízvuk na slove „tri“ naznačený aj dvojbodom po predložke „na“.)

Lež šťastný ten, kto neohluchne,
lebo on jedným na pohreb buchne,
druhým k životu zazvoní.
Kykymora.

Botto:

Žili si tu v zime v lete, Vejú vetry, povievajú,
nevedeli nič o svete ... dni za dňami uchádzajú ...

A on jej dal prsteň zlatý:
Večer prídem aj so svaty...

Žltá ľalia.

Cudzí sa jej smiali, vlastné deti kliali,
pred ňou jak pred lotrom dvere zamkýnali...

4. augusta 1863.

Šabl'a moja rúbe vzteklo,
prerúbe sa i cez peklo...

Piesne vojenské.

Rabmi sme od tisícletia,
kliatby dedov na nás letia...

Pochod.

Kráľ:

... ako bolo, tak i bude,
darmo vek za vekom beží...
... ako keď so zeleného
padá vrštek rozmarínu...

Slovenom.

Pýtaj sa, koho chceš, či na dolnú hrádzku
pred piati už rokmi nešla na prechádzku?

Návrat.

Hľadí i pán Mátal, čo ten Dunaj hatal —
a ten letí skokmi jak pred tisíc rokmi...

Duma bratislavská.

Priamymi pokračovateľmi poézie po štúrovcoch boli Vajanský a Hviezdoslav. Do ich čias sa prízvuk akoby definitívne ustálil na prvú slabiku slova, preto aj ich verš je pevný a vedome stavaný. Tým viac potom vyniká, že títo dvaja básnici narábajú s predložkou práve tak voľne:

Vajanský:

Mrvme sa, hýbme, rozcíťme sa ladne:
lenivosť, chladnosť nech do pekla padne!

Prosba.

Po slovensky skríkne, z osla sánkou mykne:
Beda darmojedom, keď na boje zvykne.

Samson.

On nakopil na veľkú hrbu dary,
nuž pod'ťe, berte! Radosť svetom žiari...

Angličan s Židom habnú hned' na zlato —
tak berie každý — už je všetko vziato.

Bôľno žije národ bez zákona,
sám vo svojom tele kruto zúri...

Zákon a kov.

Hviezdoslav:

...i to sa stáva, i zas svitne rád
tým krajší deň po nočnej hrmavici...

Poludienok.

Les za ním, on za lesom túži...

A sekera, há, načo ti
i povraz, čos' pod kožuch schoval?...

A koľko už tak vyobcovoval
z hôr panských šmahom v prajnú chvíľu,
že obchodia ho dnes na míľu...

Hájnikova žena.

U Hviezdoslava, možno povedať, neprízvučné predložky sa
len tak hmýria vo veršoch. No nájdeme ich aj u Janka Jesen-
ského, o ktorom viem, že sa držal pravidla:

Dolu, chlapci, dolu s priča,
každý z nás má švih od biča!...

Vyhнали ma.

...koho si deň i noc kládol do stonov,
pre koho najväčšmi chce sa ti domov.

Modlitba jedna u milionov.

Treba ešte viac príkladov? Nájdeme ich u Rázusa, u Beniaka, u Kostru — u každého slovenského básnika. Môžeme preto s vedomím plnej zodpovednosti tvrdiť, že *slovenský jazyk neznáša dôsledný prízvuk na predložke, a že táto má v ňom iba taký zástoj, ako hociktoré iné jednoslabičné slovo. O pravidelnom prízvuku možno hovoriť len pri predložkách, ktoré s nasledujúcim slovom utvoria dvoj- alebo štvorslabičný celok, ináč podľa rytmu vety alebo jej hlavného vetného prízvuku, raz je neprízvučná, raz prízvučná.*

My Slováci sme si už jednu typickú zvláštnosť svojho jazyka, týkajúcu sa rytmu, pregazdovali. Dnes pomaly málokto bude mať potuchy, čo je *rytmické striedanie dĺžok*, lebo už roky musíme písať: kvietie m. kvieťa — vysvietia, umiestia m. vysvieťa, umiestia atď. Ale týmto ani zďaleka nestrácame na kráse svojej reči toľko, koľko strácame nesprávnym a neslovenským predložkovým pravidlom. V záujme pravdivej a živej skutočnosti by sme si želali, aby predložkové pravidlo konečne prestalo byť problémom na slovenských školách a aby sme svojich ľudí prestali s ním mordovať. Želali by sme si, aby naši hlásatelia a profesionálni herci mohli tak narábať s predložkami, ako s nimi narába celý náš národ. Apelujeme na našich jazykovedcov, aby túto otázku naozaj už vážne preskúmali a nakoniec oni povedali dobré svoje slovo.

Poznámka k takzvaným vkladným samohláskam

ŠTEFAN PECIAR

V doterajších školských gramatikách spisovnej slovenčiny, ktoré sú ešte stále v zajatí mladogramatického, historického nazerania na jazykové zjavy, hovorí sa len o vkladných (pohyblivých) samohláskach *e*, *o*, prípadne dvojhláskach *ie*, *ô* (= *uo*) a pri genitíve pl. ženských a stredných podstatných mien sa ešte obyčajne spomína ako zriedkavé vkladné *á*.

Nebudeme tu príliš rozvádzať fakt, že už sama zriedka-

vosť („výnimočnosť“) výskytu vkladného *á* ukazuje, ako sa tvary s vkladným *á* v terajšej spisovnej slovenčine začínajú stávať archaickými a ako budú pomaly obmedzené iba na niektoré ľudové nárečia. Ostatne aj v ľudových nárečiach týchto tvarov stále ubúda. V normatívnych gramatikách, najmä školských, by sa už tvary s vkladným *á* (ako sú: *vidál*, *metál*, *sestár*, *slivák*, *zlaták*, *perál*¹ vlastne ani nemaly uvádzať, tým menej v zátvorke popri iných tvaroch (*vidiel*, *metiel*, *sestier*, *sliviek*, *zlatiek*, *periel*), ako to nachádzame v Pravidlách.

Z frekvencie jednotlivých tvarov sa dá spoľahlivo zistiť, ku ktorému z obidvoch spomenutých typov genitívu pl. (*vidiel* či *vidál*) sa kloní súčasná spisovná norma. Bez všetkej pochybnosti prevláda používanie tvarov s vkladným *ie*. A pretože tvary s vkladným *á* sú iba zriedkavé *varianty* bežnejších tvarov s vkladným *ie*, a to *varianty* číro formálne *bez funkčnej platnosti* (nediferencuje sa nimi ani význam ani jazykový štýl), nepatria už tvary s vkladným *á* do kodifikovanej spisovnej normy.

Ale otázky vkladného *á* sme sa dotkli len mimochodom. Cieľ tejto úvahy spočíva v inej veci. Chceme upozorniť na vkladnú samohlásku, o ktorej doterajší naši gramatikári ani terajšie Pravidlá nevedia, hoci je pevnou súčasťou dnešnej spisovnej slovenčiny. Je to vkladné *i*, ktoré sa vyskytuje v nominatíve sg. maskulín, ako: *bôčik*, *jedináčik*, *oblôčik*, *oblúčik*, *synáčik*, *potôčik*, *vtáčik* ap. Pri skloňovaní týchto substantív vynecháva sa totiž nominatívne *i*, takže vznikajú napr. tvary: *bôčky*, *jedináčka* (uvádzajú aj Pravidlá), *lalôčka* (je v Pravidlách), *oblôčka* (je v Pravidlách), *oblúčka*, *synáčka*, *potôčka*, *vtáčka* (Pravidlá uvádzajú len tvary *potôčika*, *vtáčika*).

Nemožno nijako tvrdiť, že by v spisovnej slovenčine boli azda neobvyklé či už nominatívy na *-čik*, alebo tvary typu

¹ Tieto tvary sú vypísané z Pravidiel slovenského pravopisu, str. 84. V Pravopisnom slovníku (v druhej časti Pravidiel) ich bude viac. Napr. pri hesle *hrozno* sa uvádza gen. pl. *hrozán* (*hrozién*), pri *perla* — *perál* (*periel*). Pri *berla* je uvedený dokonca len tvar *berál* a bežnejší tvar *beriel* sa neuvádza ani v zátvorke. Naproti tomu pri podobnom slove *barla* sa uvádza gen. pl. len vo forme *bariel*. Už z tejto malej ukážky vidno, že Pravopisný slovník Pravidiel je robený číro atomisticky, nie lingvisticky. Nevyhnutne potrebuje dôkladnú lingvistickú revíziu.

bôčky, jedináčka ap. Podobné tvary sú všeobecne známe a v spisovnej slovenčine bežné (opakujem, že niektoré z nich sú uvedené aj v Pravidlách). Typ deminutív na *-čik* je dokonca v dnešnej spisovnej slovenčine veľmi produktívny, takže vytíska pôvodný typ na *-ček* (*-čok*).

Podľa historického nazerania na jazykovú skutočnosť tvary nom. sg. na *-čik* a tvary ostatných pádov bez *i* nepatria k sebe, pretože podľa známeho „jerového pravidla“ a jeho najstarších analogií „môžu sa“ len samohlásky *e, o* striedať s morfológickou nulou. Podľa tohoto nazerania spomenuté tvary bez *i* patria iba k nominatívnym tvarom na *-ček* a naopak k nominatívom na *-čik* nemožno vraj utvoriť tvary bez *i*.

Synchronicky — a len tak dnes možno lingvisticky adekvátne chápať a vysvetľovať jazykové zjavy — javí sa nám však jazyková skutočnosť ináč. V dnešnej spisovnej slovenčine — lebo o tú nám teraz ide — vyskytujú sa pri skloňovaní, ako sme videli na príkladoch, k nominatívom na *-čik* nielen tvary s *i*, ale často aj tvary bez *i* (typu *bôčky, človečka* ap.).² Predpo-

² Uvediem ešte aspoň niekoľko dokladov na tvary typu *jedináčka*, ktoré som si zaznamenal: *A keď si reku to vtáčatko môže nájsť v hore červiačka, prečo by si ja ...* Rázus, Júlia I, 56. — *Znivočí jak červiačka nohou v prášku.* Sládkovič, Spisy básn. 210. — Pravidlá uvádzajú nom. sg. vo forme *červiačik*. U Figuli som sa stretol s genitívom *červiačika* (*chudorľavé telo červiačika*). Pokušenie 45. — Z lístkového materiálu Jazykovedného ústavu SAVU mám tieto doklady: *Podopre si štihle bôčky rukami.* Rázus, Maroško. — *Tie driečne bôčky umorí klanie.* Sládkovič, Spisy básn. 239. — *I pri mojom bôčku britká je šablíčka.* J. Kráľ, Balady a piesne 64. — *Krásna hlava hore, bôčky, rukami podopreté.* Rázus, Krčmársky kráľ 17. — V Pravidlách je zaznamenané *bôčik, -a*, čo možno čítať: *bôčik*, gen. sg. *bôčika*. Uvedené doklady však ukazujú, že je bežnejšie skloňovanie s vynechávaním nominatívneho *i*. Heslo *bôčik* bude teda treba v slovníku súčasnej slovenčiny uvádzať takto: *bôčik, -čka*. — *Vzala si inú zásteru. obula iné dreváčky.* Napred I, 2, str. 10. — Pravidlá neuvádzajú nom. sg. ani vo forme *dreváčik* ani vo forme *dreváček* (toto slovo sa v sg. málo používa). Mne je prirodzenejší tvar *dreváčik*. — *Na driečku naozaj ružica a v nej červený gombík.* Vansová, Rozprávky a črty 67. — *Obliekla si šaty s trochu podkasaným driečkom.* Živena XXXI, 9, str. 270. — Pravidlá uvádzajú nom. sg. *driečik*. — *Ale človečku, povedzte mi, čo tu robíte.* — *Ale ti ho, človečku, doriadili.* Jégé, Adam Šangala 9. — Pravidlá uvádzajú heslo *človečik, -a*, čo možno čítať: *človečik*, gen. sg. *človečika*. Podľa môjho jazykového citu sú však tvary *človečka, človečkovi* ap. prinajmenej tak ob-

kladané nominatívy na *-ček (-čok)* sa v spisovnej slovenčine pri niektorých slovách prosto nepoužívajú, neprenikly do spisovnej normy. Tak tvar *bôček* je v Pravidlách označený ako chybný, tvar **bôčok* som nikdy nepočul a podobne sú mi neznáme tvary **človieček*, **človiečok*. Možno, že takéto tvary jestvujú v niektorých slovenských nárečiach³, ale to je pre ich neexistenciu v spisovnej norme irelevantné.

Ostáva nám odpovedať na otázku, ako sa vyvinul stav, ktorý je charakteristický pre dnešnú spisovnú slovenčinu. Tento stav vznikol jednoduchým krížením dvojakých tvarov v jednom a tom istom vzore (slove). Keď sa stal produktívnym typ deminutív na *-čík*⁴, začal prenikať aj do slov, ktoré prv zneli na *-ček (-čok)*. Lahko sa mohlo stať, že menej produktívny typ nominatívu sg. na *-ček (-čok)* ustúpil produktívnejšiemu typu na *-čík* a zanikol, kým ostatné pády sa zachovali v pôvodnej podobe. Nebolo príčiny k ich zmene.

Pri niektorých substantívach tento proces nie je ešte ukončený a môže nám byť svedectvom naznačeného vývoja. Napr. k základnému substantívu *puk* sa tvorí deminutívum jednak v tvare *púčík*, jednak v tvare *púčok* (obidva tvary sú uvedené v Pravidlách). Pri skloňovaní vyskytujú sa aj tvary s *i* aj tvary bez *i*, napr. *púčiky* i *púčiky*. Myslím však, že sú obvyklejšie tvary

vyklé ako tvary *človiečika*, *človiečikovi* ap. Uvedené doklady to potvrdzujú.

³ V západoslovenských nárečiach budú popri tvaroch na *-čík*, ktoré sú všeobecne slovenské, obvyklé tvary na *-ček*, naproti tomu v stredoslovenských nárečiach sa budú vyskytovať všetky tri druhy deminutív (na *-čík*, *-ček* i *-čok*). Ak sa dobre pamätám, Dr. J. Orlovský mi tvrdil, že v gemerských nárečiach sú obvyklé (alebo azda jedine známe?) deminutíva na *-šok* (<-čok) a neobvyklé deminutíva na *-šik* (<-čík). Ak toto tvrdenie vystihuje skutočnosť, je jasné, že sa stav v gemerských nárečiach v tejto veci neshoduje so stavom spisovného jazyka.

⁴ Typ deminutív na *-čík* treba v slovenčine pokladať za produktívny najmä pri deminutívach prvého stupňa, odvodených od maskulín, zakončených na *-k* a *-č*, ak je pred týmito koncovými spoluhláskami samohláska, napr.: *človek* — *človiečik*, *mak* — *máčik*, *vták* — *vtáčik*; *koláč* — *koláčik* ap. Pri deminutívach na *-čík* predchádza teda pred koncovkou *-čík* samohláska. Pri odvodzovaní deminutív od iných substantív je produktívny najmä typ na *-ček (-čok)* a jeho obmena so zakončením *-štek* (*-žtek*), napr.: *dom* — *domček* (*domok*), *strom* — *stromček*, *valec* — *valček*; *nos* — *noštek*, *pysk* — *pyštek*, *obraz* — *obrážtek* (*obrázok*) ap.

bez *i*.⁵ Naproti tomu v nom. sg. je azda tvar *púčik* obvyklejší než *púčok*. Vývoj teda smeruje k upevneniu vkladného *i*.

Pri deminutíve *háčik* uvádzajú Pravidlá gen. sg. v tvare *háčka* i *háčika*, a to náležite podľa skutočného úzu. Nominatív *háček* (ani *háčok*) sa už dnes v spisovnom jazyku nepoužíva. A tak aj pri tomto slove vlastne už jestvuje vkladné *i*.

Mesiac na nebi sa volá ľudove a nežne *mesiačik*. V Pravidlách je táto forma uvedená, ale bez skloňovania. Tvary *mesiačka*, *pri mesiačku*, *mesiačkový* a i., ktoré sú bežné⁶, ukazujú však, že i pri tomto slove máme do činenia s vkladným *i*.

Z uvedených príkladov, ktoré by bolo ľahko možné rozmnožiť⁷, vidno, že sa v súčasnej slovenčine vyskytuje vkladné *i* v deminutívach na *-čik*. Tu vzniká otázka, či sú deminutíva na *-čik* jedinou skupinou, pri ktorej je spomenutý zjav známy, alebo či sa vkladné *i* vyskytuje aj pri iných substantívach. Bude to bezpochyby možné v tých prípadoch, v ktorých sa deminutívum rovnakého významu používa v dvojakej forme, na *-ok* (*-ek*) a *-ik*. A také deminutíva v slovenčine skutočne jestvujú. Nepôjde nám tu, pravda, o ich soznam, ale iba o dôkaz ich existencie. Pravidlá uvádzajú napr. na str. 67 tvary *sniežok* i *sniežik*, a to s poznámkou, že forma *sniežik* je dokonca častejšia. Naproti tomu pri skloňovaní budú podľa môjho jazykového citu obvyklejšie tvary bez *i* (v *sniežku*, pod *sniežkom* ap.).⁸

K substantívu *batoh* uvádzajú Pravidlá deminutíva *batôž-*

⁵ Spomínam si na čítanku, ktorá sa okolo r. 1920 používala na našich ľudových školách a ktorá mala názov *Púčky*.

⁶ Môžem uviesť niekoľko dokladov z literárnej slovenčiny: *Mesiačka niet na nebi, beda je s hviezdíčkami*. J. Kráľ, *Balady a piesne* 8. — *Dobre, keď si človek má kde posediť pri mesiačku*. Kukučín VI, 63. — *A na jeho žoviálnej mesiačkovej tvári nezvykle stvrdly črty*. Kavec, *Grapy* 204. — Známa je ľudová rozprávka o *sniečkových*, *mesiačkových* (nie *mesiačikových*) a *hviezdičkových* šatách.

⁷ Napr. k substantívu *buk* znie deminutívum *búčik* (Pravidlá neuvádzajú). Známy ľudový metaforický výraz *zpoza búčka* ukazuje, že v tomto slove opäť ide o vkladné *i*. Alebo k ľudovému výrazu *flak* znie deminutívum *fliáčik*. I toto deminutívum sa skloňuje s vynechávaním nominatívneho *i*. Doklad: *Na jeho obleku nebolo prášku ani flička*. Vansová, *Rozprávky a črty* 79.

⁸ Citujem ľudovú pieseň: *Trávica zelená už porástla briežkom, ale moje srdce ešte vždy pod sniežkom. Pod sniežkom, ej sniežkom, ktorý padol vtedy, keď si bol šuhajko u nás naposledy*.

tek (v mojom rodnom nárečí je *batožtek*) a *batôžik*. Ale pri skloňovaní sú najobvyklejšie tvary *batôžka*, *batôžky*, *batôžkový* ap., zriedkavejšie sú tvary od nominatívu *batôžtek* (*batôžteka*, *batôžteky* ap.) a najmenej obvyklé sú formy *batôžika*, *batôžiky* ap.⁹ Je síce pravda, že sa aspoň zriedka vyskytuje aj forma *batôžok*¹⁰, ale práve táto mnohotvarosť deminutív povedie pri ustaľovaní spisovnej normy k zániku niektorých tvarov. Cestu vývoja možno predvídať podľa frekvencie jednotlivých tvarov. I tu pravdepodobne zvíťazí vkladné *i*.

Záver tejto štúdie možno teda formulovať tak, že sa v dnešnej slovenčine v nom. sg. deminutív mužského rodu vyskytuje okrem vkladných samohlások *e*, *o* aj vkladné *i*. Túto skutočnosť budú musieť spomenúť aj budúce normatívne príručky spisovnej slovenčiny.

Okrem deminutív, z ktorých najhojnejšie sú deminutíva na *-čik*, vkladné *i* sa v dnešnej slovenčine — pokiaľ si môžem spomenúť — doteraz nevyskytuje. Vkladné samohlásky *e*, *o* vyskytujú sa však, ako je známe, ako znak nominatívu sg. nielen pri deminutívach, ale aj pri iných skupinách mužských podstatných mien (napr. *deň* — *dňa*, *článok* — *článku* ap.¹¹).

⁹ Uvediem doklady na jednotlivé tvary, ktoré som našiel v listkovom materiáli Jazykovedného ústavu SAVU: *Rodiny odchádzaly so skromným batôžkom do cudziny*. Slovák z 18. III. 1944. — ...s bielym batôžkom na chrbte; ...ukladá do batôžka. Rázus, Maroško 139. — *Ulinka rozviazala uzlík na batôžku*. Vansová, Rozprávky a črty 35. — *Zároveň vytiahol skromné potraviny z batôžka*. Jégé, Adam Šangala 135. — *Podala Tomášovi v šatôčke zakrútený batôžtek*. Ondrejov, Zbojnícka mladosť 132. — *Svoj batôžtek si vyloží na vysokú medzu*. Rázus, Maroško 139. — *Na konci košiny bol uviazaný batôžik*. Zguriška, Obrázky z kopaníc 130.

¹⁰ V listkovom materiáli Jazykovedného ústavu SAVU som našiel jediný doklad od Figuli: *Potom sa rozhodla najsamprv zaniest batôžok do kuchyne*. Tri gaštanové kone 43.

¹¹ So stanoviska synchronického je úplne irelevantné, akého pôvodu sú tieto vkladné samohlásky, či sú to „náležité jerové striednice“, alebo či sú pôvodu sekundárneho. Preto v tejto štúdii narozlišujem tzv. samohlásky jerové a samohlásky vkladné, ako sa s týmto zbytočným rozlišovaním doteraz stretáme v školských gramatikách súčasnej spisovnej slovenčiny.

Kvantita ženských foriem -anka (-ianka) k menám obyvateľov na -an

ANTON JÁNOŠÍK

Mená obyvateľov tvoríme od miestnych mien dvojakou príponou: *-ec* a *-an* (*-ian*). Je tu dvojaký spôsob tvorenia a pri obidvoch ženský tvar dostáva príponu *-ka*, ako aj pri tvorení ostatných ženských foriem s rozličným zakončením: *Bulhar* — *Bulharka*, *Čech* — *Češka*, *Francúz* — *Francúzka*, *Rus* — *Ruska*, *remeselník* — *remeselníčka*, *korešpondent* — *korešpondentka*, *učiteľ* — *učiteľka* ap.

Pri tvorení na *-ec* nezjavujú sa nijaké ťažkosti s kvantitou ženských foriem na *-ka*; obidve prípony vždy prichodia rovno k spoločnému kmeňu miestneho mena, takže sa tu vlastne zamieňa mužská koncovka *-ec* so ženskou *-ka*: *Čavoj*: *Čavojec* — *Čavojka*, *Divina*: *Divinec* — *Divinka*, *Myjava*: *Myjavec* — *Myjavka*, *Lietava*: *Lietavec* — *Lietavka*, *Orava*: *Oravec* — *Oravka*, *Morava*: *Moravec* — *Moravka*, *Rosina*: *Rosinec* — *Rosinka*, *Višňové*: *Višňovec* — *Višňovka* atď.

Z toho istého spoločného kmeňa miestneho mena ďalej pochodí aj patričné adjektívum s príponou *-ský*: *Čavoj* — *čavojský*, *Divina* — *divinský*, *Myjava* — *myjavský*, *Lietava* — *lietavský*, *Orava* — *oravský*, *Morava* — *moravský*, *Rosina* — *rosinský*, *Višňové* — *višňovský* atď.

Takto pri tvorení na *-ec* všetky tri formy, ako napr. *Divinec* — *Divinka* — *divinský*, majú za spoločný základ holý kmeň, prípadne koreň príslušného miestneho mena a pri nich sa všeobecne zachováva jednotná kvantita vo všetkých slovenských nárečiach a aj v spisovnej reči.

No tejto jednotnosti v kvantite niet už pri kategórii mien na *-an* ani v slovenských nárečiach, ani v spisovnom jazyku. Je tu aj iný základ pre tvorenie ženskej formy: ženská koncovka *-ka* sa nepripína k holému kmeňu miestneho mena, ale k tvaru mužského rodu na *-an*. Takto ženský tvar tejto kategórie dostáva celú koncovku *-anka*, složenú z mužskej prípony *-an* a z vlastnej *-ka*, ak sa na zjav dívame so stanoviska dnešného složenia. Tento zjav dá sa ujasniť staroslovanskou prvot-

nou koncovkou tohto typu *-ianinъ*.¹ V staroslovančine mená národov a miest na *-ianinъ* typu *Rimľaninъ*, *Slověninъ* ap. pri skloňovaní koncové *-inъ* vynechávaly v množnom čísle a v dnešnej slovenčine odpadá aj v jednotnom, len prvá časť koncovky *-an* (*ian*) sa udržiava a stáva sa pevnou časťou celého kmeňa podstatných mien. Z neho sa tvorí aj ženský tvar príponou *-ka* a tiež adjektívny príponou *-ský*. Ak máme na mysli starý mužský tvar na *-aninъ* (*-ianinъ*), tak ženská forma sa utvorila zámenou odumretého koncového *-in* so ženskou príponou *-ka*, ako je to v prípade tvorenia ženských foriem k mužským na *-ec*. Po zániku koncovej prípony *-in* mužský tvar končil sa na *-an* a ako základ stal sa východiskom pre ostatné formy, napr. *poganinъ* > *pohan*: *pohanka*, *pohanský* ap.

Takýto základ na *-an* pre tvorenie formy ženskej a spolu aj adjektívnej sa zachoval pri miestnych menách na *-any*. Tvarom svojím predstavujú akuzatív množného čísla, označujúci obyvateľov a s nimi ich sídlo, osadu.

V staršej fáze slovenského jazyka aj pri skupine miestnych mien na *-any* treba predpokladať v jednotnom čísle zakončenie mužského tvaru na *-in*, ktoré sa však taktiež vplyvom tvarov množného čísla vyrovnalo na *-an*, čoho dokladom sú zachované priezviská tohto zakončenia *Kľačan*, *Košťan* oproti formám novšieho, terajšieho zakončenia *Kľačanec*, *Košťanec* k miestnym menám *Kľačany*, *Košťany*.

Mužský tvar na *-an* tejto skupiny vo svojej prvej funkcii označovať obyvateľa natoľko sa oslabil, že sa pokladá za súčiastku kmeňa miestneho mena na *-any* a tak za prvotné zakončenie *-in* prijal živú príponu *-ec*. Týmto novším susedením dvoch prípon jednakej hodnoty vzniká celá koncovka *-anec* pre skupinu miestnych mien na *-any*: *Čičmany* — *Čičmanec*, *Bošany* — *Bošanec*, *Horněany* — *Horněanec*, *Chynorany* — *Chynoranec*, *Rybany* — *Rybanec*, *Košťany* — *Košťanec*, *Sučany* — *Sučanec*, *Turany* — *Turanec*, *Topolčany* — *Topolčanec* ap.

Ak berieme do povahy nové, pribraté mužské koncovky *-ec* pri miestnych menách na *-any* a ich rozšírený kmeň so za-

¹ Porov. Štefan Hlavatý, Vývoj skloňovania podstatných a prídavných mien slovenských, Trnava 1922, str. 42 a 149.

končením na *-an* ako spoločný pre tvorenie ženského rodu, ako aj adjektívneho tvaru, tak celá skupina miestnych mien na *-any* pripomína kategóriu názvov na *-ec*. Aj tu mužská prípona *-ec* ako časť koncovky *-anec* zamieňa sa v ženskom rode príponou *-ka* na spoločnom kmeni s *-an*, lenže nie s jednotnou krátkou kvantitou celej ženskej prípony *-anka* vo všetkých nárečiach; v stredoslovenských nárečiach býva *-ianka*.

Ženské formy ako prvotné s krátkou príponou *-anka* sú celkom organické s mužským tvarom na *-anec* a spolu tvoria kvantitatívny celok, ktorý sa na rozdiel od stredoslov. nárečí dosiaľ pevne a všeobecne zachováva v oblastiach okrajových stredoslovenských nárečí ako aj západných: *Čičmanec* — *Čičmanka*, *Borčanec* — *Borčanka*, *Bošanec* — *Bošanka*, *Horňanec* — *Horňanka*, *Chynoranec* — *Chynoranka*, *Rybanec* — *Rybanka*, *Topoľčanec* — *Topoľčanka* ap. V stredoslovenských nárečiach ženské formy tohto typu mávajú prvotnú koncovku *-anka* predĺženú na *-ianka*: *Kľačanec* — *Kľačianka*, *Koštanec* — *Koštianka*, *Turanec* — *Turianka*, *Sučanec* — *Sučianka*, *Slovanec* — *Slovianka* ap. Toto predĺženie dá sa vysvetliť na prvom mieste ako druhotné, analogické, vzniklé najmä silným vplyvom prídavných mien k príslušným miestnym menám, pri ktorých sa predlžuje zatvorená slabika *-an* > *án*//*-ian* pred adjektívnou príponou *-ský*, čím sa dostáva celej adjektívnej koncovke tohto typu miestnych mien dlhej kvantity *-ánsky*//*-iansky*: *Dlhá* — *dlhánsky*, *Kľačany* — *kľačiansky*, *Turany* — *turiansky*, *Horňany* — *horniansky*, *Sučany* — *sučiansky*, *Košľany* — *košľtiansky*, *Orešany* — *orešiansky*, *Topoľčany* — *topoľčiansky* ap. V stredoslovenských nárečiach pri miestnych menách na *-any* nastalo kvantitatívne vyrovnanie adj. foriem *-ánsky*//*-iansky* s prvotnou krátkou kvantitou ženskej koncovky *-anka*, čo zaiste napomáhal aj spoločný slovný prízvuk, ktorý býva na druhej slabike od konca mocný, zreteľnejší od ostatných práve v stredoslovenských nárečiach. Do istej miery aj jemu treba pripisovať podiel na predĺžení kvantity ženskej formy *-anka* > *-ánka*//*-ianka* a tak jeho vplyvom sa v stredoslov. nárečiach ďalej pevne udržuje predĺžená kvantitatívna dvojica *-ianka*//*-iansky*. Týmto činom v slovenských nárečiach javí sa dvojaký kvantitatívny systém pri ženských formách k mužským na *-an*: jeden

zachovávajúci prvotnú kvantitu vplyvom svojho základného mužského tvaru, teda *-anka* : *-an*, druhý analogický, vyrovnávajúci sa s kvantitou príslušnej adjektívnej formy *-iansky*, tvorenej od toho istého základu, teda *-ianka* : *-iansky*.

Okrem miestnych mien na *-any* v stredných nárečiach kvantitatívna dvojica *-ianka*||*-iansky* sa vyskytuje ešte pri skupinách miestnych mien s iným zakončením, kde sa tvoria adjektívne formy len analogicky od tvaru mužského rodu na spôsob adjektív miestnych mien *-any*. Zprvoti tuná bolo zaiste pôvodné riadne tvorenie adjektív od základného kmeňa miestneho mena, ktoré však neskôr bolo nahradené druhotným tvorením len zato, že bolo pohodlnejšie ich tvoriť z tvaru mužského rodu na *-an*. V staršej fáze jazyka všetky adjektívne formy sa tvorily zpravidla z holého kmeňa miestnych mien, ku ktorému pristupovala všeobecná prípona miestnych mien *-ský*. No neskôr pri prvotnom tvorení mnohých ukázala sa spoluhlásková skupina ťažko vysloviteľná, kde prípona miestneho mena sa začínala na spoluhlásku a so zatvoreným kmeňom miestneho mena utvorila skupinu spoluhláskovú, k čomu ďalej ešte pristúpila skupina spoluhlások prípony adjektíva *-ský*. Väčšia skupina spoluhlások ako nepohodlná pre výslovnosť odstraňovala sa vkladnou samohláskou *e*, položenou do šviku medzi kořeňom miestneho mena a radom ostatných prípon na taký spôsob, ako je to doteraz v spisovnej češtine, napr. *Kladno* — *kladenský*, *Znojmo* — *znojenský*, *Podmokly* — *podmokelský*, *Teplá* — *tepelský*², *Litva* — *litevský*, *Tatry* — *taterský*³ ap. Lenže slovenčina naproti češtine podobné nepohodlné tvorenie adjektívnych foriem obišla práve tým, že za východisko pre ich tvorenie pribrala mužský tvar na *-an* na spôsob adjektívnych foriem od miestnych mien na *-any*. Na pozostatky prvotného spôsobu tvorenia adjektívnych foriem aj v slovenčine ukazuje dosiaľ zachovávaný adjektívny tvar *strečenský*⁴ k miestnemu menu *Strečno* a starodávne priezvisko *Rovenský* k *Rovné*. Prvotné tvorenie predstavuje i archaická adjektívna forma

² Porov. miestopisný názov *Tepelská plošina* v Čechách (mapa ČSR).

³ Porov. Vlček citát z Havlíčka, *Dejiny literatúry slovenskej*, vydanie z r. 1923, str. 114: *„taterský“*.

⁴ Tvar *strečenský* bol som zachytil pred niekoľkými rokmi, teraz po-

turecký od miestneho mena *Turiec*||*Turec*⁵ v miestopisných názvoch *Turecká dolina*⁶, *Turecký závoz* a v staršom pomenovaní Turca ako kraja *turecký vidiek*, ďalej v adjektívnej složenine *záturcký* k miestnemu menu *Záturčie*⁷, ešte dosiaľ sa vyskytujúcej popri novšej forme *záturčiansky*, a v priezvisku *Záturcký*. Nové adjektívne formy *turčiansky* a *záturčiansky* pochodia od formy obyvateľa na *-čan*: *Turčan*, *Záturčan*.

Podobné odstraňovanie ťažko vysloviteľnej skupiny dialo sa aj pri priezvisku *Brodeneč*, predstavujúcim starý tvar obyvateľa mužského rodu na *-ec*, tvoreného s vkladným *e* od miestneho mena *Brodno*, ako aj v deminutívnom *Pravenec* k miestnemu menu *Pravno*, ktoré k nemu predstavuje základný tvar.

Takto slovenčina na rozdiel od češtiny vlastne posunuje tvorenie adjektívnej formy so základného kmeňa miestneho mena na mužský tvar obyvateľa na *-an*, čím je umožnený aj vznik kvantitatívnej dvojice ženskej formy *-ianka* a adjektívnej *-iansky* v stredoslovenských nárečiach. Zmena prvotnej kvantitý adjektívnej koncovky *-anský* > *-iansky*, ako aj koncovky ženského tvaru *-anka* na *-ianka* sa vykonala zaiste za spoločného vplyvu slovného prízvuku.

Je pochopiteľné, že toto posunutie na prvom mieste sa javí pri miestnych menách, ktoré majú povahu adjektívnu, keďže z adjektíva neprichodí najpohodlnejšie tvoriť zas adjektívum.

Pôvodná adjektívna forma je hodne zastretá pri skupine na *-no* (*-bno*), ktorá svojím tvarom predstavuje menný tvar prídavného mena. Adjektívny tvar býva tu od mužského rodu na *-an* s príponou *-iansky*: *Brezno* — *Brezňan* — *brezniansky*, *Brodno* — *Brodňan* — *brodniansky*, *Polichno* — *Polichňan* — *polichniansky*, *Rudno* — *Rudňan* — *rudniansky* ap.

Príponu *-iansky* majú aj miestne mená podoby adjektív

čut' iba *strečanský*. Doklad priezviska *Rovenský* so súčasného stanoviska bolo by možno pokladať aj za adj. tvar k miestnemu menu *Roveň* (Gemer), keby nešlo o osadu s menším významom, pustatinu.

⁵ Pre adjektívny tvar *turecký* treba vychodiť z predpokladanej formy s nepredĺženou kvantitou *-ec* (z *-bcb*) *Turec*: *turbcb* + *bský* > *turcbcbský* > *turecký*.

⁶ Slovenská reč XI, 281.

⁷ Archaická adj. forma *záturcký* ako aj *hornozáturcký* sú tvorené k tvaru na *-ec* (*Turec*).

typu *-ná, -né* a *-ská, -ské*: *Hradná — Hradňan — hradniansky, Krajné — Krajňan — krajniansky, Rovné — Rovňan — rovníansky, Valaská — Valašťan⁸ — valaštiansky, Pruské — Prušťan — pruštiansky, Uhorské — Uhoršťan — uhorštiansky* ap.

Tvorenie adjektív na *-iansky* prichodí aj od skupiny miestnych mien zakončených na *-čin, -činá* a *-šin*, ktoré svojou povahou predstavujú adj. privlastňovacie s nárečovou predĺženou kvantitou: *Čepčín — Čepčan — čepčiansky, Trenčín — Trenčan⁹ — trenčiansky, Ďurčiná — Ďurčan — Ďurčiansky, Ivančiná — Ivančan — ivančiansky, Tvrdošín — Tvrdošan — tvrdošiansky* ap.

Ďalej nový spôsob tvorenia adjektívnych foriem na *-iansky* majú miestne mená zakončené na skupinu spoluhláskovú, kde miesto prvotného tvorenia z kmeňa miestneho mena s ťažko vysloviteľnou skupinou v bezprostrednom susedstve adj. prípony *-ský* utvorilo sa druhotné, majúce za východisko mužský tvar na *-an*: *Nitra — Nitran — nitriansky, Detva — Detvan — detviansky, Rakša — Rakšan — rakšiiansky, Bytča — Bytčan — bytčiansky* ap. (nie **nitterský, *detevský* ap.).

Okrem uvedených všetkých zakončení zjavuje sa adjektívna forma na *-iansky* ešte od miestnych mien jednoslabičných, zakončených na skupinu spoluhláskovú, kde tak isto v susedstve adj. prípony *-ský* vznikla nepohodlná spoluhlásková skupina, napr. *Pešť : Pešťan — peštiiansky (peštský), Hont : Hontľan — hontiansky* za prvotné *hontský*, ktoré sa zachovalo v složenom tvare *malohontský* k miestnemu menu *Malohont*. Zaiste zato, že prípadná nepohodlná výslovnosť bola vyvážená prvou časťou složeniny.

Vcelku v týchto skupinách miestnych mien tvorí sa adjektívum od mužských tvarov na *-an* a tak prichodí k nim

⁸ Mužský tvar *Valašťan* vznikol z miestneho mena *Valaská* pravidelnou zmenou skupiny *sk > šľ* vplyvom polosamohlásky *i* koncovky *-ian*: *Valask(á) + ian > Valask + ian > Valaščan > Valaštšan* a zjednodušením skupiny *štš > šľ*: *Valašťan*. Podobne tak *Prušťan, Uhoršťan*.

⁹ Tvar *Trenčňan*, ktorý nachodíme v Bernolákovej Etymológii (Belo Letz, Kmeňoslovné úvahy, MS 1943, str. 184), možno pokladať za pôvodnejší ako dnešná forma *Trenčan*. Podobný tvar možno predpokladať pre všetky miestne mená tohto typu.

adjektívna koncovka *-iansky*; v stredoslovenských nárečiach vzniká k nej ženská forma analogická na *-ianka* a tvorí s adjektívom *-iansky* kvantitatívnu dvojicu. Táto párová kvantita, živá v stredoslovenských nárečiach uvedených skupín miestnych mien, tvorí ucelený kvantitatívny systém, pri ktorom adjektívny tvar *-iansky* a ženský *-ianka* sa kvantitatívne vyrovnaly. Na tomto základe tzv. prvé Pravidlá slovenského pravopisu (1931) riešily aj problém kvantity foriém *-anka// -ianka*.

Lež ženské tvary na *-ianka* sa vyskytujú i v takých prípadoch, kde ich dlhá kvantita nevyplýva z párovej kvantity ženského tvaru *-ianka* a adjektívneho *-iansky*, keďže niet pri nich tvorenia adjektívnej formy od mužského tvaru na *-an* a tak ani koncovky *-iansky*, ale majú iba prvotné tvorenie od základného kmeňa miestneho mena príponou *-ský*. Tu tvary na *-ianka* nemôžu byť rovno analogickými formami podľa adjektív na *-iansky*; pri nich zaiste popri celej hromadnej skupine párovej kvantity *-ianka// -iansky* treba dopustiť aj predĺženie vplyvom slovného prízvuku na druhej slabike pred veľárnou hláskou koncovky *-ka*. To predĺženie dosiaľ je živé v nárečiach, kde krátka samohláska, tvoriaca zatvorenú slabiku s nosovou spoluhláskou *n* (*m*), obyčajne pred hrdelnou spoluhláskou *k* sa predlžuje; najmä je to zreteľné pri širokom *a*, napr. *dlánka*¹⁰, *ránka*, *slánka*, *vránka* ap. V stredoslovenských nárečiach vonkoncom prevláda dlhá kvantita *-ianka*, či sa už tvorí adjektívna forma od mužského tvaru na *-an* a tak s patričným adjektívom na *-iansky* má kvantitatívnu dvojicu, alebo rovno z kmeňa miestneho mena adjektívnu príponou *-ský*, pričom predĺžený ženský tvar *-ianka* nemá v ňom opory pre svoju dlhú kvantitu.

Dalej do skupiny so ženským tvarom *-ianka*, kde však niet adjektívnej formy *-iansky*, patria mená obyvateľov od miestnych mien, ktoré svoj kmeň na rozdiel od predošlej skupiny nemajú zakončený na spoluhláskovú skupinu. Zato pri tvorení

¹⁰ Tento zjav predlžovania, s čím zaiste súvisí aj strata mäkkosti spoluhlásky *ň*, vyskytuje sa len v nárečiach; dlhú kvantitu zachytila Šoltesová pri tvare *dlánka*: medzi *dlánkami* (III. 126) a má ho popri spisovnom tvare *dlanka* (135). Hviezdoslav má zas tvar *vránka* (VII, 68). Iné doklady na predĺženie samohlásky pred hrdelným *n* zo západného nárečia uvádza Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, str. 648: *zánki*, *zánkni*, *Ňénka*.

adjektív nebolo potrebné vychodiť z mužského tvaru na *-an*, aby sa vyhlo ťažko vysloviteľnej skupine, lež sa ostalo pri tvorení riadneho adjektívneho tvaru s príponou *-ský*. Na prvom mieste tejto skupiny stoja miestne mená, vychodiace na *-ica*, *-ice*, *-ovec* a ich pomnožný tvar *-ovce*, pri ktorých všeobecne mužský tvar obyvateľského mena má celú koncovku *-čan*. Keďže pri týchto typoch miestnych mien adjektívna forma sa tvorí od ich kmeňa s adjektívnou príponou *-ský*, a nie od mužského tvaru na *-čan* (*-an*), tak by sme očakávali, pretože tu niet opory pre dlhú kvantitu *-čianka* (*-ianka*) v adjektívnom tvare s dlhou kvantitou *-čiansky* (*-iansky*), prvotnú kvantitatívnu shodu ženskej formy s mužskou: *-čanka*||*-čan* aj v stredoslov. nárečiach, ako sa zachováva v okrajových oblastiach stredoslov. a západných nárečí; v stredoslovenských nárečiach je však dôsledne dlhá kvantita *-čianka*: *Žarnovica* — *Žarnovičan* — *Žarnovičianka*, *Bodice* — *Bodičan* — *Bodičianka*, *Moškovec* — *Moškovčan* — *Moškovčianka*, *Mošovce* — *Mošovčan* — *Mošovčianka* ap. Pravda, stredoslovenskú dlhú kvantitu *-čianka* (*-ianka*) možno hľadať aj v analogii a v snahe vyrovnáť sa so ženským tvarom na *-čianka* menšej skupiny typu *Čepčín* — *Čepčan* — *Čepčianka*, *Ivančiná* — *Ivančan* — *Ivančianka*, pri ktorej prichodí ženská forma na *-čianka* spolu s adjektívnym tvarom na *-čiansky*.

V stredoslovenských nárečiach ešte dlhá kvantita *-ianka* sa zjavuje pri ostatných miestnych menách s rozličným zakončením: *Brehy* — *Brežan* — *Brežianka*, *Hodruša* — *Hodrušan* — *Hodrušianka*, *Budiš* — *Budišan* — *Budišianka*, *Lehota* — *Lehoťan* — *Lehotianka* ap.

Zkrátka zo všetkého, čo sme dosiaľ uviedli, vidieť, že v slovenských nárečiach pri tvorení ženských foriem od mien obyvateľov na *-an* niet jednotnej kvantity, ale dvojakosť *-anka*||*-ianka*. Pôvodná nepredĺžená *-anka* zachováva sa v oblastiach okrajových stredoslovenských a západných nárečí, predĺžená zas v stredných nárečiach vonkoncom všade, a to aj v takých prípadoch, kde pre predĺžený tvar *-ianka* nemožno predpokladať vplyv adjektívnej formy *-iansky*. Tieto dvojaké ženské tvary *-anka*||*-ianka* nikdy sa nenachodia v jednotlivých nárečových oblastiach pospolu, ale vždy osebe, a podržujú si svoje osobitné kvantity. Ich dvojakosť sa odráža aj v spisovnej sloven-

čine. V spisovnej norme lepšie by zodpovedalo riešenie založené na jednotnom kvantitatívnom systéme.

(Nabudúce dokončenie.)

Kvantita slova slúžka

SAMO MAZÚR

V živej reči nášho ľudu poznáme toto slovo v dvoch výslovnostných variantoch: s dlhou korennou samohláskou vo forme *slúžka*, napr. v Liptove¹, a s krátkou kvantitou vo forme *služka*, vyslov *sluška*, napr. v Honte (Pukanec) a i. Že obe formy sú živé, dosvedčuje i Czambel², ktorý ich uvádza v slovníku (v abecednom ukazovateli) svojej Rukováti. Je otázka, ktorá z týchto dvoch foriem zapadá do systému spisovnej slovenčiny. Dnešné Pravidlá slovenského pravopisu³ uznávajú za spisovný jedine tvar s dlhou kvantitou, teda formu *slúžka*, kým pri niektorých slovách uzákoňujú dvojtvary, napr.: *vplyv* i *vliv*, *ctnosť* i *čnosť*, *zase* i *zasa* ap., ale už nie *slúžka* i *služka*, ako uvádza Czambel, lež iba *slúžka*. Pri tomto konštatovaní o dvojtvarach nejde o to, že v Pravidlách slovenského pravopisu malo byť i toto slovo uzákonené v dvojtvare, ako ho uvádza Czambel, ale iba o to, či z týchto dvojtvarov práve forma *slúžka*, Pravidlami sankcionovaná, je formou, ktorá zapadá do systému spisovného jazyka, teda formou, majúcou prednosť pred formou *služka*, a teda jedine správnu.

Ak chceme riešiť otázku správnej kvantity tohto slova, musíme vopred ustáliť, či forma *slúžka*, resp. *služka* je substantívom denominatívnym alebo deverbatívny. Forma *slúžka*, písaná s dlhým *ú*, svádza k etymológii odvodzovať toto slovo od slovesa *slúžiť*. K tejto etymológii svádza najmä i tá okolnosť, že tak v substantíve *slúžka* ako i v slovese *slúžiť* je nielen

¹ Stanislav, Liptovské nárečia, Turč. Sv. Martin 1932, str. 127, 534.

² Czambel, Rukoväť spisovnej reči slovenskej, 3. vydanie, Turč. Sv. Martin 1919, str. 307.

³ Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom, str. 380, Turč. Sv. Martin 1940.

korenná samohláska dlhá, teda *ú*, ale aj v oboch slovách je spoluhláska *ž*. V tomto prípade na prvý pohľad by sme predpokladali, že forma *slúžka* vznikla zo slovesa *slúžiť*, že je teda deverbatívom. Naproti tomu forma *služka* s krátkym *u* poukazuje na to, že vznikla prichýlením zo substantíva *sluha*, teda že je denominatívom.

Substantívum *slúžka* nie je deverbatívom. Nemožno tu predpokladať, že by toto slovo vzniklo zo slovesného koreňa, resp. kmeňa, sufixom *-ka*. Keby forma *slúžka* bola deverbatívom, bola by ako *nevlastné* nomen officii svojou funkciou vlastne menom činiteľského významu, teda nomen agentis. V slovenčine nomina agentis tvoria sa sufixami *-teľ*, *-č*, *-ák* (*-iak*), *-ec*, *-ca*, *-ár* (*-iar*), napr.: *učiteľ* (< *učiť*), *holič* (< *holiť*), *spevák* (< *spievať*), *veštec* (< *veštiť*), *správca* (< *spravovať*), *pisár* (< *písať*) ap. a až z týchto mužských foriem prechýlením môžu vzniknúť rozličnými sufixami ženské formy, napr.: *učiteľka*, *holička*, *speváčka*, *veštica*, *správkyňa*, *pisárka* ap. Na týchto príkladoch tu vidíme, že pri nevlastných menách zamestnania, teda pri deverbatívach, obídením mužských foriem priamo zo slovesného koreňa nemôže vzniknúť ženská forma *nevlastných mien* zamestnania.

Tak prichádzame k poznaniu, že forma *slúžka* či *služka* je ženskou formou *vlastných mien* zamestnania (nomina officii), teda takých substantív, ktoré označujú osoby určitého zamestnania. Je ona denominatívom, vzniklým z mužskej formy *sluha*, teda *vlastným* menom zamestnania v ženskej forme, a nie deverbatívom, vzniklým zo slovesného koreňa, teda *nevlastným* menom zamestnania.

Ženské formy nevlastných mien zamestnania vznikly zo slovesných kmeňov (*riadi(t)* + *teľ* > *riaditeľ*, *riaditeľ* + *ka* > *riaditeľka* ap.) resp. koreňov (*mať(ovať)* + *iar* > *maliar*, *maliar* + *ka* > *maliarka* ap.) iba tak, že najprv vznikly mužské formy a až z týchto mužských foriem prechýľovaním rozličnými sufixami vznikly ženské formy.⁴ O forme *slúžka* či *služka* to tvrdiť nemožno. Kým ženské formy nevlastných mien za-

⁴ O tom písal som už v článku Ženské formy k menám zamestnania, SR X, str. 133n.

mestnania sú vlastne sekundárnymi derivátmi zo slovesného kmeňa, resp. koreňa, zatiaľ forma *slúžka* či *služka* je primárnym derivátom z menného kmeňa substantíva *sluha*, teda: *sluh(a) + lka > služka*.

Ženské formy mien zamestnania bez ohľadu na to, či sú deverbatívneho alebo denominatívneho pôvodu, vznikajú z mužských foriem sufixami *-ka*, *-yňa* (*-kyňa*) a *-ica*, napr.: *spisovateľka* (< *spisovateľ*), *správkyňa* (< *správca*), *vražednica* (< *vražedník*) ap. Nás tu najviac zaujíma tvorenie týchto foriem sufixom *-ka*, nakoľko do tejto skupiny zapadá i naše slovo.

Niektoré mužské formy mien zamestnania majú poslednú slabiku dlhú, iné poslednú slabiku krátku. Poslednú dlhú slabiku majú napr. tieto mená zamestnania: *čiapkár*, *farbiar*, *knihár*, *košíkár*, *krajčír*, *krčmár*, *lahôdkár*, *mliekár*, *mlynár*, *náčelník*, *novinár*, *obchodník*, *pisár*, *pokladník*, *pracovník*, *remeselník*, *richtár*, *robotník*, *sochár*, *sítár*, *školník*, *tlmočník*, *tulák*, *úradník*, *záhradník*, *zeleninár*, *žiak*, *živnostník*, *žobrák* a i. Z nich vznikly tieto ženské formy: *čiapkárka*, *farbiarka*, *knihárka*, *košíkárka*, *krajčírka*, *krčmárka*, *lahôdkárka*, *mliekárka*, *mlynárka*, *náčelníčka*, *novinárka*, *obchodníčka*, *pisárka*, *pokladníčka*, *pracovníčka*, *remeselníčka*, *richtárka*, *robotníčka*, *sochárka*, *sítárka*, *školníčka*, *tlmočníčka*, *tuláčka*, *úradníčka*, *záhradníčka*, *zeleninárka*, *žiačka*, *živnostníčka*, *žobráčka*. Pri porovnaní kvantity jednotlivých dvojíc, teda mužskej formy mien zamestnania so ženskou formou tých istých mien, vidíme, že posledná dlhá slabika mužskej formy prechýľovaním v ženskej forme sa neskracuje, ale zostáva neporušená.

Druhá skupina mužských foriem mien zamestnania má poslednú slabiku krátku, napr.: *agent*, *cvičiteľ*, *doktor*, *druh*, *holič*, *majster*, *manžel*, *nakladateľ*, *obyvateľ*, *posluhovač*, *predavač*, *prednosta*, *prekladateľ*, *profesor*, *riaditeľ*, *sberateľ*, *senátor*, *tovariš*, *trafikant*, *turista*, *učiteľ*, *zapisovateľ*, *žurnalista* ap. Z nich vznikly tieto ženské formy mien zamestnania: *agentka*, *cvičiteľka*, *doktorka*, *družka*, *holička*, *majsterka*, *manželka*, *nakladateľka*, *obyvateľka*, *posluhovačka*, *predavačka*, *prednostka*, *prekladateľka*, *profesorka*, *riaditeľka*, *sberateľka*, *senátorka*, *tovariška*, *trafikantka*, *turistka*, *učiteľka*, *zapisovateľka*, *žurnalistka* ap. I v tejto skupine mien zamestnania vidíme, že

kvantita v ženských formách sa nemení, ostáva krátka, aká je v mužských formách.

Do tejto druhej skupiny patrí i substantívum *sluha*. Z formy *sluha* prechýlením vznikla forma *služka* s krátkym *u* a zapadajúca správne do systému tvorenia ženských foriem mien zamestnania, ako sme to vyššie rozborom ukázali.

Že v živom jazyku vyskytuje sa popri systémovej forme *služka*, písanej s krátkou kvantitou, i nesystémová forma *slúžka* s dlhou kvantitou a že táto forma stala sa i spisovnou proti tu uvedenému systému tvorenia ženských foriem mien zamestnania prechyľovaním, vysvetliť si možno iba chybnou etymológiou, vychádzajúcou zo slovesa *slúžiť*, podľa ktorej sa predpokladalo, že forma *slúžka* je deverbatívom, a preto dlhá kvantita musí zostať podľa pôvodu.

K tejto nesprávnej etymológii zvädzala ešte i tá okolnosť, že tak v slove *slúžka* ako aj v slove *slúžiť* je korenná spoluhláska *ž*, čím sa táto nesprávna etymológia iba upevňovala a akosi neprivádzala k poznatku, že forma *slúžka* s dlhým *ú* je nesprávne odvodená.

Bude len na osoh nášmu spisovnému jazyku, keď sa pri oprave, resp. novom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu zavedie forma *služka* s krátkym *u*, lebo tým odstráni sa zbytočná výnimka, ktorá odporuje systému tvorenia ženských foriem mien zamestnania.

Poznámky k návrhom na reformu slovenského pravopisu

(Pokračovanie.)

EUGEN JÓNA.

Jednotlivé otázky.

Zpomedzi jednotlivých otázok celkového problému reformy slovenského pravopisu, ako je odstránenie *y*, *ä*, *ó*, *ou*, *l*, písanie predložiek (a predpón) *s*, *z*, zachovávanie rytmického zákona a i., za najdôležitejšiu sa pokladá otázka ypsilonu, lebo v ňom sa

obyčajne vidí najväčšia ťažkosť nášho pravopisu. A skutočne predovšetkým toto písmeno dodáva nášmu pravopisu historický a etymologický charakter. Jeho dôležitosť pre celý dnešný systém pravopisný vysvitne, keď si uvedomíme, že s ním tesne súvisí označovanie *č, ě, ň, ě*. Je ako by základným kameňom doterajšej sústavy, preto jeho odstránenie predpokladalo by prebudovanie sústavy od základov. Tu máme teda jadro pravopisnej reformy, kde sa musí sústrediť i naša pozornosť. Pretože v doterajších reformných návrhoch žiada sa i čiastočné alebo úplné odstránenie *ě*, všimnime si ho napred.

a) *Spoluhláska l a ě*.

Proti *ě* uvádzajú sa tieto námietky: 1. v slovenských nárečiach vyskytuje sa len na malom území; 2. do spisovného jazyka zaviedlo sa iba po Štúrovi, lebo Štúr ho zavrhol; 3. v súčasnom spisovnom jazyku zaniká; 4. patrí medzi najväčšie pravopisné ťažkosti. Aby sme tieto námietky mohli uznať, alebo zamietnuť, musíme zistiť objektívne stav v nárečiach i spisovnom jazyku.

Význačnou črtou sústavy spoluhláskových foném v *slovenských nárečiach* je rozlišovanie dvoch *l*-ových foném. Vyskytujú sa zhruba tri kombinácie: 1. je to *l* a *ě*, t. j. takzvané *l* stredné a *ě* mäkké; 2. *l* (*u*) tvrdé a *l* stredné; 3. *l* (*u*) tvrdé a *ě* mäkké. Mäkké *ě* sa vyslovuje v nárečiach Turca, Oravy, Liptova (vo veľkej časti), Zvolenskej, Gemerskej (v západnej časti), Novohradu, Hontu (okrem B. Štiavnice), Tekova, časti Trenčianskej a Nitrianskej a konečne na východnom Slovensku.¹ Je to teda väčšia časť strednej a východnej oblasti slovenského jazykového územia. Nemožno teda tvrdiť, že „kraje, ktorých nárečia majú ešte zachované mäkké *ě*, predstavujú len malú čiastku slovenského jazykového územia“.² V západoslovenských nárečiach tiež sa zpravidla rozlišuje dvojaké *l*, t. j. stredné a tvrdé. Preto môžeme konštatovať, že väčšina Slovákov vo svojom jazykovom povedomí podľa rodného nárečia rozlišuje dvojaké *l*, má teda nárečový základ a oporu i na rozlišovanie *l* a *ě* v spisovnej slovenčine.

¹ Porov. V. Vážný, Slovenská nárečí, Čsl. vlastivěda III, str. 228, 279 n.

² Š. Peciar, Čas II, č. 105, 28. aug. 1945.

Pravda, v niektorých slovenských nárečiach vyskytujú sa zjavy, ktoré nasvedčujú, že v mestách mäkké *ľ* pokladajú za znak ľudovej, sedliackej reči. V Liptove napr. podľa J. Stanislava³ *ľ* sa nevyslovuje v bývalých a dnešných administratívnych a kultúrnych strediskách (Mikuláš, Ružomberok, Lupča, Sielnica, Trnovec, Hrádok, Hybe) a v bývalých zemianskych obciach; už asi dávnejšie stav bol taký, že príslušníci vyšších sociálnych vrstiev, ako zemanania, obchodníci, remeselníci ap., vyhýbali výslovnosti *ľ*, ba vysmievali sa tým, ktorí ho vyslovovali. J. Stanislav vysvetľuje tento zjav vplyvom iných jazykových systémov. Liptovskí zemani a mešťania boli prijali češtinu ako kultúrny jazyk, keďže už v starých časoch usadili sa tu česki šľachtici a Slováci študovali na českých školách. A tak v tejto veci sústava slovenskej reči prispôsobila sa českej. Vplyv ďalších susedných jazykov je nepravdepodobný.

Do spisovnej slovenčiny *ľ* uviedol už Anton Bernolák. Vo svojom spise *Dissertatio*⁴ odôvodňuje, prečo v tejto veci nejde za svojím učiteľom a vzorom P. Doležalom.⁵ Podľa Bernoláka *ľ* nemožno vylúčiť zpomedi mäkkých spoluhlások, lebo ono má významove rozlišovacu úlohu, ako vidno na príkladoch: *klal transfigebat* (*klál maledicebat*); *malí parvus* (*malí haberunt*); *Tela corpora* (*Tela vitulus*); *Woli boves* (*wolí praeeligit*); *Žili venae* (*žili vixerunt*). V niektorých z týchto príkladov rozlišovanie deje sa i pomocou kvantity, ale my mohli by sme ešte uviesť príklady z dnešnej spisovnej slovenčiny. Je zaujímavé, že Bernolák okrem významového dôvodu za *ľ* uvádza i dôvod estetický: pravému a rodenému Slovákovu výslovnosť bez *ľ* mrzko znie („turpiter in aures veri et nativi Slavi cadat“), u Štúra a v novších časoch aj u iných estetický dôvod sa uvádza zas proti *ľ*.

³ J. Stanislav, *Liptovské nárečia*, 1932, 195n.

⁴ *Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum... 1787*, 70. Porov. i J. Stanislav, *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka*, 1941, 33 a 73, ďalej Anton Bernolák, *Grammatica Slavica*, 1790, 9, kde hovorí o výslovnosti *l* a osobitne o výslovnosti *ľ*.

⁵ Pavel Doležal (Paulus Doleschalius) *Grammatica Slavico-Bohemica... 1746*, 2 a 3. V tejto svojej československej gramatike, ktorá vyšla práve pred dvesto rokmi, Doležal medzi mäkkými spoluhláskami *ľ* síce uvádza, ale konštatuje, že sa vo výslovnosti zanedbáva.

Ludovít Štúr vo svojom gramatickom diele⁶, vydanom pred sto rokmi (1846), hovorí o *l*, že „daktorí Slováci tu i tam „l“ mekko vislovujú, čo sa ale len dakďe stáva a jako na pospol platnuo v Slovenskom nárečí (!) sa povedať nemuože...“ A ďalej: „Mekkuo „l“ len u daktorích a málo Slovákou je v običaji a už aj tam pomalí zakapáva, odkjal ako aj preto (!) že je zvuk pre svoju veľkú rozteklosť neprijemní a deťinskí v čistej Slovenčine lepšie keď sa viňehá.“ Štúr dokonale nepoznal rozšírenie *l*, vtedy sa ešte systematicky neskúmaly slovenské nárečia, najmä nie metódou lingvistickej geografie. Ale akiste spozoroval vo svojom rodnom kraji v okolí Uhrovcu podobný zjav, aký zistil v Liptove J. Stanislav, preto asi hovoril o „zakapávaní“ *l*.⁷ U štúrovských básnikov Štúrova norma sa zachovávala, hoci M. M. Hodža vo svojich prácach uvádzal *l* ako tzv. vlastnú mäkkú spoluhlásku.⁸ Nesúhlasil v tomto bode so Štúrom. V Hattalovej latinskej gramatike (1850) a v *Krátkej mluvnici slovenskej* (z r. 1852), ktorej „predmluvu“ podpísal i Štúr, znovu sa uviedlo *l* do spisovnej slovenčiny.

S. Czambel zpočiatku⁹ podľa Štúra pokladal *l* za taký problém v slovenskom pravopise, ako písanie *ä, y, ý*, ale proti Štúrovej mienke, že „tieto hlásky všade a na pravom mieste vôbec neprichodia vo strednej slovenčine“, stavia svoju: „Je však skutkom, že kde-tu ač nie dôsledne, zjavujú sa aj *l, ä, aj y, ý*.“ Odôvodňoval existenciu týchto písmen v pravopise spisovného jazyka tým, že sa v slovenských nárečiach vyskytujú im zodpovedajúce hlásky. Neskoršie pokladal *l* za súčiastku zvukovej sústavy spis. slovenčiny, ale vo vydaniach Rukováti¹⁰ — pravdepodobne pre ohľad na príslušníkov nárečí bez *l* — osobitne vymenúval slová s *l*: *ľad, ľadník, ľadvie* atď. V poznámke uviedol i dvojice slov, ktoré sú podobné znením, homonymné, líšia sa len hláskou

⁶ Nauka reči slovenskej. Vistavená od Ludevíta Štúra. V Prešpor-ku 1846, 15 a 101 n.

⁷ Podľa svedectva A. Jánošíka, rodáka z Bánoviec nad Bebravou, v kraji okolo Bánoviec a Uhrovcu i dnes ľudia, ktorí nevyslovujú *l*, vysmievajú sa tým druhým. Porov. i poznámky V. Uhlára o *ľalotani* v článku o *l* (SR VIII, 204—11).

⁸ Epigenes Slovenicus, 1847, 58 a inde.

⁹ Slovenský pravopis, 1890, 62 pozn. 1.

¹⁰ Rukoväť spisovnej reči slovenskej, 3. vyd. 1919, 17.

l alebo *l*: *ľad* — *lad*, *ľak* — *lak*, *ľavica* — *lavica* a i. S. Czambel¹¹ vyčítal Martinovi Hattalovi, že vraj podľa ruštiny píše *instrumentál*, *lokal*. Každý Slovák vraj vyslovuje *inštrumentál*, *lokál*, *generál*, *principál*, *júl*, *ideál*; kto by začal písať a hovoriť *generál*, *principál*, *júl*, *ideál*, tomu by sa vraj vysmievali. Vyslovil zásadu, aby sa v latinských slovách *l* nikdy nemäkčilo, v nemeckých slovách len vtedy, keď sa v nemčine vyslovuje *l* ako „nevlastná samohláska“ (šabl'a-säbel), inde nie („flaša“). Pri slovách maď. pôvodu podľa Czambla tiež by sme mali písať *ľ* tam, kde bolo v pôvodnom jazyku, napr. „gul'áš“ i „vál'ov“ ap. Toto svoje stanovisko Czambel čiastočne zmenil, ako vidno z abecedného ukazovateľa v Rukováti¹², no pri latinských slovách nie, hoci sa majú skloňovať podľa vzoru „meč“ v inštrumentáli ap., ako by bolo na konci *-ľ*. Sostavovatelia Pravidiel slovenského pravopisu išli pri skloňovaní cudzích slov na *-l* ešte ďalej.

V slovenských gramatikách — podľa mojej mienky neprávom — rovnako sa hodnotia *r*, *l*, najmä pri skloňovaní cudzích slov. V slovenčine je dnes len jedno *r*, preto sú možné tvary: *dvor-dvory*, *tábor-tábory*, ale: *šiator-šiatre*, *papier-papiere* atď.; alebo: *sekera-sekery*, ale *večera-večere*. V staršom vývinovom štádiu v slovenčine bolo palatalizované *ř* asi tam, kde je dnes v češtine *ř* (porov. *večere*). Preto teraz podstatné mená muž. rodu neživotné, zakončené na *r*, môžu patriť alebo ku vzoru *dub* alebo ku vzoru *meč* podľa pôvodnej tvrdosti alebo mäkkosti spoluhlásky *r*. Teda s pravopisného hľadiska *r* je spoluhláska obojaká. No iná vec je pri *l* a *ľ*: ony sú osobitné fonémy, ktorými sa dostatočne odlišujú slová vo výslovnosti aj v písme, ako napr.: hľad'! (k hľadiť) — hlad'! (k hladíť), jedľa — (ona) jedla (jest'), ľad — lad, ľak — lak, ľavica — lavica, osla — osľ'a (k osol), osol' — osol, rol'a — rola, tel'a — tela (gen. k telo), uhol' — uhol a i. V spisovnej slovenčine *ľ* je pomerne hojné. Pred *e*, *i*, *í*, *ia*, *ie*, *iu*, hoci sa v písme neoznačuje, v domácich slovách zpravidla sa vyslovuje *ľ*, napr.: *pole*, na *poli*, *obilie*, *obilíu*, v *obilí* atď. Pred *a* vyslovuje sa a píše v týchto základných slo-

¹¹ Slovenský pravopis, 1890, 114.

¹² V 3. vydaní možno zásahom J. Škultétyho, lebo v 1. vyd. z r. 1902 je *flak*, *flaša*.

vách¹³: *bakuľa, bľačať, boľačka, brnuľa, búťlavý, cibula, cintľavý, cmúľať, cumľať, člap, diaľava, fakľa, feruľa, flak, flaša, guľa, hľa, hľadiť, hobľa, hrobľa, chorľavý, chvíľa, kaľavný, kašľať, klačať, kľag, kľavý, košeľa, kotúľať, kozľa, ľad, ľadník, ľadvie, ľahký, ľahnúť, ľak, ľalia, ľan, ľavý, levanduľa, maľba, mamľas, mandľa, mľa, nedeľa, nevoľa, omáľať, peľasť, pľasnúť, pľask, podľa, poľana, príhľava, roľa, splaštiť, šabľa, škľabiť, šľah, šľapaj, šľachtic, šúľať, tabuľa, taľafatka, teľa, tľapkavý, tuľajka, trúbeľa, Uľa (k Júlia), váľať, veľa, vôľa, voľačo, žihľava, žľaza. Pred u, ú je v týchto základných slovách: čľup, hľúza, kľúč, kľuka, kľuť sa, kriklúň, ľubiť, ľuď, ľuľka, ľuľok, ľútosť, ľúty, pľúca, pľuha, pľuť, pľúšť, pľuzgier, sľub. Pred o je ľ zväčša v slovách odvodených: kraľovať, maľovať, poľovať; slovesá na -ovať, odvodené zo sloves na -iť, ako baliť: -baľovať (odbaľovať, vybaľovať ap.), deliť: -deľovať (rozdeľovať) ap.; ľuľok, šúľok, váľok. Ďalej vyskytuje sa ľ v príponách -teľ, -ľavý, -teľný, napr.: čitateľ, kazateľ, učiteľ ap.; cintľavý, chorľavý, pichľavý ap.; -badateľný, hnutiteľný, nesmrteľný atď.*

Konečne vyskytuje sa ľ na konci slova. A tu musíme podľa dnešnej spisovnej normy rozlišovať slová domáce od pôvodu alebo dávnejšie prevzaté a slová prevzaté do spisovného jazyka knižným prostredníctvom. Pravopisné i tvaroslovné ťažkosti sú tu predovšetkým pri slovách mužského rodu zakončených na -l alebo -ľ. Pri podstatných menách ženského rodu, ako je *kúdeľ, meteľ, myseľ, oceľ*, alebo príslovkách, ako je *dotiaľ, pokiaľ*, niet podobných ťažkostí. Podstatné mená mužského rodu, domáce i prevzaté, majú -ľ na konci v týchto prípadoch: *bôľ, cieľ, cumeľ, čmeľ, figeľ, grifeľ, hriadeľ, hrvoľ, hýľ, chmeľ, chrcheľ, chumeľ, chriašteľ, kancel, kašeľ, kaštieľ, korbeľ, koštiaľ, kotúľ, kráľ, krdeľ, kúkoľ, kúpeľ, kužeľ, kvapeľ, kvartieľ, kyseľ, mandeľ, mangleľ, moľ, motýľ, mozoľ, podbeľ, podmoľ, pyľ, pyteľ, rubeľ, rýľ, soboľ, sopleľ, šindeľ, šťaveľ, úbeľ, uhoľ, úľ, výmoľ, výsoľ, zreteľ, žiaľ*.

Pretože sa niekedy zamieňajú so slovami na -l, treba i tie uviesť, a to osobitne domáce a osobitne prevzaté. V domácich

¹³ Tento soznam slov s -ľ- je zostavený podľa J. Mihála Slovenskej gramatiky s cvičeniami, 1943, str. 37 n., pravda, po kontrole a doplnkoch z Pravidiel.

podstatných menách muž. rodu *-l* na konci je v týchto prípadoch: *bal, cval, diel, dostrel, dômysel, dvojhranol, dvojsmysel, il, kal, kel, kôl, kostol, kotol, kovopriemysel, kúdol, námel, nával, nediel, obal, oddiel, omyl, pal, plápol, podiel, pododdiel, podval, popol, povel, predel, prídel, priemysel, rôsol, rozdiel, rozkol, smysel, sokol, spevokol, stôl, sval, sysel, tmel, účel, údel, uhol, úmysel, úpal, úval, uzol, val, vrchol, výkal, výmel, výmysel, výpal, výstrel, zápal, živel*.

Prevzaté slová zakončené na *-l* rozdelíme si na dve skupiny, a to podľa tvaru v 6. páde jednotného čísla. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (z r. 1940) 6. pád na *-e* a podľa toho i 1. a 4. pád množného čísla na *-y* majú tieto prevzaté slová: *akvarel, alkohol, amfibol, apel, artikul, automobil, azyl, bacil, bál, benzol, beryl, betel, cyklostyl, cymbal, daktyl, dril, duel, email, etyl, exil, festival, futbal, chlorofyl, idol, interval, kamizol, karambol, karbol, karbunkul, karfiol, karneval, kel (kelu, pl. kely), kindžal, kodícil, koncil, koral, kostol, kotol, (krokodíl), krystal, lyzol, madrigal, mandril, monopol, pastel, paškál, paušál, peristyl, pól, prestol, profil, projektíl, protokol, salicyl, staniol, symbol, šál, šrapnel, štýl, titul, tunel, tyl, ventil, vestibul, vitriol, volejbal*. Sú to tzv. cudzie slová, prevzaté zväčša v novšom čase a udomácnené v spisovnom jazyku.

V 6. páde jedn. č. príponu *-i* a v 1. i 4. p. množ. č. — okrem výslovne uvedených prípadov — príponu *-e* majú tieto prevzaté slová: *ambrel, apríl, arzenál, bagatel, bengál(?) , bicykel, bynokal, cirkel, cól, daniel (danok), detail, duál, ementál, fascikel, fenikel, graduál, hotel (ale hotely!), ideál, instrumentál, integrál, júl, kábel, kanál, kancionál, kapitál, karamel, kartel (pl. -y), kondicionál, kravál, kriminál, kvartál, kvirinál, manuál, materiál, memoriál, metál, minerál, misál, mistrál, model (pl. -y), monokel, motocykel, nikel, opál, originál, ortiel, pasionál, pedál, personál, piedestál, plurál, pluvial, pokál, portál, potenciál, rádiožurnál, regál, rituál, sandál (pl. -e, lok. -i?), sentinel, serail, signál, škandál, triangel, tribunál, vehikel, vokál, žurnál*.

V ľudovej reči, t. j. v nárečiach, kde existuje *ľ*, vyslovuje sa ono i v cudzích slovách, ako napr. *april*. Príslušníci nárečí s *ľ* používajú ho v takýchto slovách i vo svojich spisovných prejavoch, a to nie ruským vplyvom, ako sa zdalo Czamblovi. No

podľa jeho zásady v slovách pôvodu latinského a niekedy aj iného v spisovnom jazyku nepíše a nevyslovuje sa *l*, zato však v tvaroch takých slov je kolísanie medzi tvrdým a mäkkým vzorom, alebo príklon k mäkkému vzoru. V Pravidlách slovenského pravopisu (1940, str. 82 a 83) sú takéto poučky o skloňovaní: „Slová na *-ár, -ál* skloňujú sa zpravidla podľa vzoru *meč*. V jednotnom lokáli majú príponu *-i*, napr.: *chotár*, lok. *chotári*...; *arzenál*, lok. *arzenáli*, *inštrumentáli*, *lokáli* a pod. ... V množnom nominatíve a akuzatíve je prípona *-e*.“ V ďalšom odseku spomínajú sa slová na *-er, -el* s pohyblivým *-e*, ktoré sa tiež skloňujú podľa vzoru *meč*, ale neuvádza sa tam ani jeden príklad zakončenia na *-el*. Pri vzore *dub* výslovne sa zdôrazňuje, že slová *oddiel, podiel, rozdiel, diel* a pod. skloňujú sa podľa vzoru *dub*, preto jednotný lokál majú: (v) *oddiele, podiele, rozdiele, diele* (nie: „oddieli“ ...) a množný nominatív a akuzatív: *oddiely* ... (nie *oddiele* ...). Takisto o slovách *priemysel, úmysel, výmysel* sa osobitne hovorí, že sa skloňujú podľa vzoru *dub*. Podľa toho, že v pravopisnom slovníku Pravidiel pri slovách na *-l* (ako pri slovách na *-r*) zväčša sa uvádza, či je lokál na *-e*, a či na *-i*, možno usudzovať, že autori predpokladali tu kolísanie a neistotu. No jasne neuviedli, či všetky podstatné mená na *-l*, ktoré majú v 6. páde *-i*, tvoria 1. a 4. pád množného čísla na *e-* a či na *-y*. Pri niektorých slovách, ako *tunel*, neuvádza sa ani 6. pád, pri iných, ako napr. *hotel*, uvádza sa lokál na *-i* a výslovne i nom. pl. na *-y*. (Našiel si nocľah v hoteli. V meste sú dva hotely.) Pravidlá, ako vidno z uvedených faktov, nechávajú hľadajúceho často v neistote alebo bez jednoznačnej odpovede. Ako vznikla v jazyku takáto neistota a kolísanie?

Odpoveď nám dá pohľad na vývin slovenčiny. V slovenských nárečiach s *-l* v domácich slovách presne sa rozlišujú tvary slov na *-l* a *-l*, ako napr. *uhol* a *uhoľ*: *dva uhle* (vysl. *uhle*) ,uhlíky', *dva uhly* ,rohy'. V cudzích slovách, ktoré prešli do ľudovej reči v čase, keď existovalo tvrdé *l* a mäkké *l*, cudzie *l* prejímalo sa ako *l*, pretože ono bolo bližšie k slovenskému mäkkému *l* než k tvrdému *l*.¹⁴ Dnes v strednej slovenčine miesto *l* na konci slova alebo i na konci slabiky vnútri slova je *-u* alebo

¹⁴ Porov. Fr. Trávníček, Historická mluvnice československá, Praha 1935, 135.

-*ľ*, napr. novohradské *stou*, *stola*, ale *sopeľ*, *sopľa*. Tak to bolo v slovách typu *šabľa*, *fľaša* i *apríľ*, teda vonkoncom pri tých, ktoré sa udomácnily v ľudovom jazyku v staršom čase. Takéto slová skloňovali sa ako všetky domáce s mäkkou spoluhláskou v poslednej slabike. Neskoršie prevzaté slová typu *ideál* tvoria druhú vrstvu v slovenskom lexiku. Do slovenčiny prešli prostredníctvom kníh a v spisovnom jazyku ustálila sa ich podoba s *l*. No tie slová s *-l*, ktoré prešli do slovníka všetkých príslušníkov slovenského jazyka, vo výslovnosti majú vlastne *-ľ*, čo aj nepreniklo do pravopisu, ako svedčia i tvary podľa mäkkých vzorov.

V dnešnej spisovnej slovenčine stav je taký, že *l* aspoň čiastočne sa pokladá za obojakú spoluhlásku, hoci máme *l* a *ľ*. Tak v Pravidlách napr. „vybrané slová“ s *y* po *l* uvádzajú sa medzi slovami s *y* po *b, p, m, v, r, s, z*, teda po obojakých spoluhláskach, nie v poznámke pri slovách s *y* po *d, t, n*, kam by *l* prislúchalo. Tento fakt najviac vyniká pri uvádzaní lokálu sg., alebo i nom. pl. pri slovách na *-l*. Sostavovatelia Pravidiel iste neboli za odstránenie *ľ* zo spisovnej slovenčiny, ale takýmto riešením pomeru *l* a *ľ*, a tvarov cudzích slov na *-l* prispeli k splývaniu oboch týchto foném.

Keď pripomíname tieto pravopisné ťažkosti pri *l, ľ*, ktoré vznikly nedôslednou a nepresnou kodifikáciou normy pri prevzatých podstatných menách mužského rodu, môžeme konštatovať, že pri podstatných menách ženského rodu na *-la, ľa* ťažkostí je menej. I tu sú dve vrstvy slov: 1. ľudová s mäkkým *-ľ*, napr. *bakuľa*, *feruľa*, *rehoľa*, *tabuľa*, v ľud. výslovnosti Spišská Kapitula¹⁵ atď., 2. knižná vrstva s *-l*, ako *regula*, *tabula* (súdna), *kapitula* atď. Pri skloňovaní pádové prípony slov na *-la* nezamieňajú sa s tvarmi slov na *-ľa*. Pravda, týchto podstatných mien ženského rodu je i menej ako maskulín.

Riešenie otázky *-l, ľ* v prevzatých slovách — ak nechceme ponechať dnešný nedobrý stav — je možné dvojaké: 1. odstrániť mäkké *ľ* z pravopisu i výslovnosti; 2. označovať *ľ* i v prevzatých slovách, pri ktorých sú tvary podľa vzoru *meč*.

Odstránením *ľ* zo sústavy spoluhlások spisovnej slovenči-

¹⁵ Porov. článok Maroša Madačova: Spišská Kapitula či Spišská Kapitula? SR XI, 51—4.

ny sotrel by sa v tejto veci rozdiel medzi domácimi a prevzatými slovami v písme, no neodstránilo by sa kolísanie v ich skloňovaní. Tu by práve nastaly nové ťažkosti, keby sa podľa terajšieho úzu skloňovalo *tabula* (súdna) podľa ryba a „*tabula*“ (z tabuľa napr. školská) podľa vzoru *ulica*. Podľa mojej mienky najlepšie riešenie by tu bolo také, že na konci slov, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *meč*, písalo by sa a vyslovovalo by sa mäkké *ľ*, ako sa vyslovuje v stredoslovenských alebo východoslovenských nárečiach. Tak by sa *ľ* písalo a vyslovovalo i v spisovnom jazyku nielen v slovách, ako *cieľ*, *figeľ*, *grifeľ*, *kanceľ*, *kvartieľ* atď., ale i v slovách *ambreľ*, *apríl*, *bagateľ*, *bicykeľ*, *cirkeľ*, *cól*, *metál* atď., kde sa doteraz podľa Pravidiel slovenského pravopisu (z r. 1940) *ľ* nepísalo.

Ešte by ostávala námietka, že odstránením *ľ* prestaly by chyby z hyperkorektnosti, ako „svetel'ný“ miesto *svetelný* (k *svetlo*). Ani tieto chyby nemožno pokladať za „neprekonaateľné ťažkosti“ nášho pravopisu. Ide tu o vplyv veľkej skupiny slov, zakončených na *-teľný*, ako *viditeľný* atď.

Ponechanie *ľ* je dozaista i problém ortoepický, nielen ortografický. Príslušníci nárečí bez *ľ* musia sa ho pre spisovné svoje prejavy naučiť. Tu by sme mohli dodať, že tak isto sa musia naučiť aj *ď*, *ť*, všetci tí, ktorí v rodnom nárečí za *ď*, *ť* majú *dz*, *c*. Kto vie vysloviť *ň*, *ď*, *ť*, pomerne ľahko si osvojí správnu výslovnosť mäkkého *ľ*. Pri jeho výslovnosti jazyk dotýka sa chrptom prednej časti tvrdého podnebia, niekedy i ďasien, kým konček jazyka opiera sa o dolné rezáky.¹⁶ V nárečiach počuť vo výslovnosti dva varianty *ľ*: jeden mäkší, druhý bližší k *l*. H. Bartek¹⁷ odporúchal v spis. výslovnosti príliš mäkkému *ľ* vyhýbať. Inak estetické dôvody proti *ľ* v spisovnej slovenčine dnes neprichádzajú do úvahy.

I keď uznávame, že z rozličných príčin *ľ* nevyslovuje sa u všetkých príslušníkov slovenského jazyka rovnako, a že niektorým z nich písmeno *ľ* robí ťažkosti v pravopise, nepokladáme odstránenie *ľ* zo spisovnej slovenčiny ani čiastočné, ako navrhol

¹⁶ B. Hála, Základy spisovné výslovnosti slovenské, Praha 1929, 57 a 127.

¹⁷ H. Bartek, Správna výslovnosť slovenská, Bratislava—Turč. Sv. Martin 1944, 111.

L. Novák¹⁸, ani úplné, ako navrhuje Š. Peciar¹⁹ pre spomenuté príčiny za prijateľné.

I keď výslovnosť *ľ* sa mení podľa susedných hlások, je to pre sluch skoro nebadateľné, takže prakticky nemožno robiť rozdiel medzi *ľ* pred *e*, *i* alebo pred *a*, *u* atď., ako by niektorí chceli pravdepodobne vplyvom pravopisu.

Dôvody za ponechanie *ľ* v spisovnej slovenčine možno takto shrnúť: 1. V dnešnej spisovnej slovenčine *ľ* je fonéma, t. j. má významove rozlišovaciu úlohu; 2. väčšina Slovákov podľa kra-jových nárečí má základ na rozlišovanie *l* a *ľ*; 3. od čias Bernolákových *ľ* je súčiastkou sústavy spoluhlások spisovnej slovenčiny (okrem rokov štyridsiatych, keď niektorí spisovatelia podľa Štúra *ľ* nepísali), takže tu má i historické právo; 4. jeho odstránením narušila by sa terajšia sústava, ale pravopis by sa neulahčil; naopak nastaly by nové komplikácie pri skloňovaní najmä prevzatých slov. (Pokračovanie.)

Anton Bernolák o slovenskom pravopise

JÁN ŽIGO

I. §. *Cyriliku a hlaholicu, abecedy kedysi Slovanom vlastné, najskôr latinkou . . .* II. §. *potom gotikou (švabachom) tak zmenili, . . .** III. §. *že podaktoré písmená sú v slovenčine zbytočné.*

Z 26 nemeckých písmen úplne dostačí na presné vyjadrenie ktoréhokoľvek zvuku v slovanskom jazyku 21 písmen: *Aa, Bb, Cc, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Rr, Ss,*

¹⁸ Sborník MS IX, 1931, 59 a podľa L. Nováka i J. Orlovský v časopise *Nové slovo* II, č. 8 z 20. júla 1945.

¹⁹ Čas II, č. 105 z 28. aug. 1945.

* To sú len nádpisy, teda nie preklad celých dvoch paragrafov. Preklad *Praefatie* je v SR V., str. 241—245 (od Dr. Jozefa Hrabovského) a v práci univ. prof. Dr. Jána Stanislava, *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka*, Bratislava 1941, str. 45—47 (od Dr. A. Rakusa). Uverejňujeme tieto vybrané čiastky z Bernolákovej práce *Dissertatio a Orthographia* v preklade ako príspevok k diskusi o reforme slovenského pravopisu. Red.

Tt, Uu, Ww, Zz. Ostatné písmená: spoluhláska *j*, mäččiace *j*, *Qq, Vv, Xx* a *Yy*, doteraz dosť užívané, sú v slovanskom jazyku vonkoncom zbytočné a teda (aby sme pravdu povedali nezaobalene) z ohľadu na princípy tak zdravého rozumu, ako aj kritickej jazykovedy načim ich vylúčiť zo slovanskej abecedy: veď neslobodno bez príčiny rozmnožovať základné prvky, ani abecedu zaťažovať viacerými písmenami než toľkými, koľko úplne postačí na presné vyjadrenie všetkých hlások, ako učia najpravdivejšie a najpriateľnejšie princípy. Nad slnko jasnejšie však možno dokázať, že v slovenčine sú spomenuté písmená vonkoncom zbytočné.

IV. §.

Zvyšné je najmä Qq a Xx.

Nuž čo možno uviesť ako dôvod na potrebnosť písmen *Qq* a *Xx*? Čo narádza ponechať ich v abecede? Azda to, že nimi možno vypísať cudzie slová *Quartier, Quietantia, Quintilianus, Xerxes, Xenophon, Alexander, Sixtus* a zriedkavé iné slová, dakedy sa aj vyskytujúce v slovenskom jazyku? Lenže ak preto sú Slovania nútení zachovať písmená, inak nepotrebné, potom musia zachovať vo svojej abecede aj hebrejské písmená alef a dalet, i grécke ζ chí, φ fí a θ theta, aby mohli napísať hebrejské slová: *Abraham, Adam, David* a pod., i grécke: *Christos, Philosophos, Matthaeus* atď., ktoré sa dakedy vyskytnú v ich jazyku.¹ No sotva, myslíme, dakto, najmä kritický jazykovedec odobrí túto radu, keďže už sú iné písmená: *Aa, Dd, Kk, a Ff*, ktoré Slováci užívajú vo vlastných slovách, zodpovedajúce priamo oným cudzím a presne ich vyznačujúce. Ten istý dôvod použijeme aj na *Qq*, ktoré možno úplne vyjadriť písmenom *Kk*, i na *Xx*, ktoré zas vyznačíme písmenami *Ks ks* a nepíšeme už: *Quartier, Quietantia* atď., *Xerxes, Xenophon* atď., lež *Kwartír, Kwietancia, Kserkses, Ksenofon* a pod. Nech nik nevraví, že písmeno *Xx* načim zachovať aspoň pre úsporné písanie, aby sme ním samým mohli napísať, čo by sme inakšie museli vyznačiť dvoma písmenami. Veď ak latinárov doteraz nepresvedčily gréc-

¹ Sem môžeme doplniť grécke ψ psí, ktoré tak isto rozpisujeme dvoma písmenami *ps*, napr. *psychologia, pseudonym* a pod.

ke slová, ako: *psychologia*, *Psyche*, *psychomachia*, *Psydra*, *logomachia* a nespočetné iné, aby pre úspornejšie písanie pribrali do svojej abecedy grécke písmená ψ psi a χ chí², prečo by malo presviedčať Slovanov pár cudzích slov na *Xx*, keď ho vonkoncom neužívajú v domácich slovách, aby si ho ponechali v abecede? Ako latinári pohodlne vyjadrujú grécke ψ (psi) a χ (chí)² písmenami *ps* a *ch*, tak aj Slovania môžu úplne nahradiť písmeno *x* literami *ks*³.

Na zachovanie *x* uvádza sa dôvod, že *x* v matematike ostane, aj keby sme ho vylúčili zo slovenskej abecedy. Veď v matematike potrebujeme skoro všetky písmená gréckej abecedy, a jednako grécke slová a mená píšeme podľa zásad slovenského pravopisu, bez gréckych písmen.

VIII. §.*

Rozdiel medzi y a i, vymedzený gramatikármi, po prvé je zbytočný, po druhé protiví sa povahe samohlások a po tretie odporuje napokon aj zdravému rozumu.

Ostáva už len, aby sme pohovorili o hlavnom žriedle rozporov, totiž o samohláske *y*. Ona nielenže je zbytočná v slovenskom pravopise, lež je aj hlavným prameňom ťažkostí, v ňom sa vyskytujúcich. Aby to bolo tým jasnejšie, naznačme krátko jej účinok i rozdiel, ktorý vymedzujú českí gramatikári medzi samohláskami *y* a *i*.

Samohlásky *y* a *i* majú ten istý zvuk a rozoznávajú sa navzájom iba funkciou a miestom (to uznávajú aj sami gramatikári), pretože *y* sa obyčajne kladie po tvrdých, *i* zase po mäk-

² Tak isto môžeme doplniť písmenami φ = ph a ϑ = th, napr.: *philosophia*, *Thales* a pod.

³ Bernolákovci zachovávali toto pravidlo, napr.: *Ekzemplárow*, *Fándli* 36, a pod.

Doplňme Bernolákovce vývody tým, že *Xx* pred samohláskami a po znelých spoluháskach alebo naopak a medzi samohláskami načím prepísať písmenami *gz*, napr. *egzámen*, *egzemplár*, *egzhumácia*, *egzistencia* a pod., ako to robia napr. Poliaci, Rusi, Srbi a Chorváti, ba aj Česi.

* V § V., VI., VII. uvádza Bernolák dôvody prečo načím písať všade *g*, kde vyslovujeme *j*; *í*, kde vyslovujeme *i* (a nie *j*); *u*, kde vyslovujeme *u* (a nie raz *u*, raz *v*).

kých spoluhláskach, a aj to skôr z vôle sadzačov ako gramatikárov. „Tu na čim poznačiť,“ vraví (v prívete k svojej gramatike, VIII. §) Pavol Doležal, skalický Slovák, človek naozaj učení a tak znalý iných jazykov, ako najmä veľmi zbehlý v českoslovenčine (lingua Slavo-Bohemica), „že po vynájdení tlače od Nemcov Česi, bývajúci v ich strede, ktorí predtým vždy písali svoje mäkké písmená, rozoznávajúce sa od tvrdých vlastnými značkami, skúšali vyjadriť svoj jazyk týmito písmenami. A čo aj českí tlačiarina začiatku, nešetriac nijakých trov, opatrili vlastnými znakmi všetky mäkké písmená, jednako časom vyhúťali to, aby sa mäkkosť spoluhlásky označila pridaním samohlásky *i*, ak totiž pobadali, že daktoré mäkké spoluhlásky tak znejú, ako by bolo pri nich *i*. Potom koľkokoľvek ráz daktoré písmeno dodržalo tvrdý zvuk a pýtalo si túto samohlásku, toľko ráz sa k nemu pripájalo nie *i*, lež *y*. Z toho potom vyplynulo, že gramatikári volajú *i* mäkkou samohláskou, *y* tvrdou, kým predsa tvrdosť alebo mäkkosť na čim hľadať nie pri samohláskach, lež pri spoluhláskach. Lenže akou mierou toto *i* nepostačilo na dostatočné označenie mäkkosti ktorejkoľvek spoluhlásky, takou mierou aj učilo prostejších čitateľov zle čítať⁵, a to natoľko, že tlačiarini museli vystrojiť svoje tlačiarne osobitnými mäkkými spoluhláskami, označenými vlastnými značkami, a robiť rozdiel medzi *cč*, *dď*, *ll*, *nň*, *rř*, *s*, *ss*, *sš*, *ťť* a *žž*. Medzi tým rozdiel medzi *y* a *i* ostal“ a trvá až do dnešného dňa, lenže proti všetkým zásadám zdravého rozumu a kritickkej jazykovedy. Veď po prvé je zbytočné, po druhé protiví sa

⁵ Toto platí doteraz; pospolitý Slovák dosiaľ číta, či už vezme do rúk knihu, alebo noviny, napr.: *dejepis*, nie *ďejepis* a pod. Ž.

Išlo by tu, pravda, o človeka, ktorý sa v škole neučil slovenský pravopis, keďže chodil do maďarskej školy. J.

povahe samohlások, po tretie odporuje naostatok aj zdravému rozumu.

Po p r v é je zbytočný. Keďže všetky slovanské spoluhlásky okrem *j* sú už svojou povahou tvrdé, nepotrebujeme nijaký znak, čo by označoval ich tvrdosť. Keď zase sú mäkké, sú opatrené vlastným znakom, totiž mäkčeňom (mäkkým prízvukom) na označenie svojej mäkkosti.

Po d r u h é protiví sa povahe spoluhlások, nakoľko samohlásky, ako hlásky majúce akýsi najjednoduchší zvuk, môžu sa, pravdaže, krátiť alebo džiť, no vonkoncom nemožno ich vysloviť tvrdšie alebo mäkšie. A preto len násilne a proti ich povahe možno ich použiť na označenie mäkkosti alebo tvrdosti spoluhlások.

Po t r e t i e odporuje naostatok aj zdravému rozumu. Veď kto by mohol poprieť, že sa prieči zdravému rozumu užívanie zbytočných vecí a násilné užitie ich proti ich vlastnej povahe? No a práve sme dokázali, že rozdiel medzi *y* a *i*, určený na označovanie mäkkosti alebo tvrdosti spoluhlások, je aj zbytočný, aj sa protiví povahe samohlások. To ani nespomíname, že tí, čo označujú tvrdosť alebo mäkkosť predchádzajúcich spoluhlások pridaním samohlások, podobajú sa tým, ktorí, chtiac naznačiť, že majú doma víno na predaj, vytrčia viechu nie na svoj, lež na susedný dom. A nakoľko sa toto prieči zdravému rozumu, nikto nemôže nevidieť.

IX. §.

Aj vzhľadom na spoluhlásky b, f, m, p, v.

Nech nik nevraví, že toto má svoju oprávnenosť len vzhľadom na sedem mäkkých spoluhlások, a to: *č, ě, ň, ě, š, ě, ž*, nie však vzhľadom na ostatné spoluhlásky, totiž *b, f, m, p, v*, ktoré rovnako ako prvé označujú sa dnes vo všetkých tlačiarňach vlastnými znakmi, kedykoľvek sa pokladajú za mäkké. Hovorím, nech nikto toto nevraví, veď keď tieto hlásky, rovnako ako prvé, načím pokladať za mäkké, keď sa majú vysloviť mäkko, tak rovnako ako ony aj od spisovateľov, aj od tlačiarov môžu byť opatrené mäkčeňom. No správna definícia m ä k k e j

hlásky učí, že tieto spoluhlásky vedno s *r* vonkoncom nemožno zahrnúť medzi mäkké, keďže ani v sebe neobsahujú nijaký mäkkší zvuk, ani ho nemôžu prijať, ako to dosť zrejme poučá aj povaha aj výslovnosť týchto spoluhlások, užívaná či u Slovákov, či u Čechov alebo Moravanov, aj v tých prípadoch, v ktorých sa doteraz pokladaly za mäkké; to priznávajú úprimne aj gramatikári. Radi pripustíme, že Česi a Moravania vyslovujú tieto spoluhlásky v mnohých slovách tak, že vkladajú mäkké *j* medzi ne a nasledujúcu samohlásku, *r* však snažia sa zmäkčiť spoluhláskou *ž*. Tak to, čo Slováci volajú: *beh*, *mech*, *pechota*, *reč*, *vec*, *cisár* atď., Česi a Moravania nazývajú: *bjeħ*, *mjeħ*, *pjeħota*, *ržeč*, *vjeħ*, *cysarž* atď. Prečo teda aj tak nepíšu? No miesto *rž* *ř* a miesto *j*, ktoré zreteľne počuť vo výslovnosti, píšu písmeno *i*, ktorého zvuk tam nevnímame. Kde skôr písali: *bieħ*, *mieħ*, *pieħota*, *vieħ*, teraz už — chtiac vyhnúť mnohorakosti slabík, javiacej sa aj čitateľovi, aj v skutočnosti jestvujúcej — stiahnuc *ie* na *ě*, píšu: *běħ*, *měħ* atď. proti tomu pravopisnému pravidlu, ktorým sa predpisuje, že v písme neslobodno vynechať nijakú hlásku, ktorú zreteľne počuť v správnej výslovnosti, a naopak. A aby ani Slováci neprestupovali toto pravidlo, musia pripájať tiež toto písmeno v písme, nevšimnúc si onú českú a moravskú zvyklosť, vo všetkých tých slovách, v ktorých zmierňujú tvrdosť spoluhlások *b*, *m*, *p*, *r*, v vložení hlásky *j*, ako v slovách: *bjeďim*, *mjesim*, *rjeďim*, *pjesek*, *vjem* atď.

X §.

Preto načim samohlásku Yy vylúčiť z abecedy.

Z toho, čo sme doteraz povedali, dostatočne možno poznať, že rozdiel medzi *y* a *i*, gramatikármi vymedzený, je nielen zbytočný a priečiaci sa povahe samohlások, lež odporujúci aj samému zdravému rozumu. Načim ho preto zavrhnúť a potom je zrejmé, že aj *y* treba vylúčiť zo slovenského pravopisu. Veď načo má v ňom ďalej zaujímať miesto, na akú funkciu ho možno použiť, keď na vyjadrenie zvuku *i* úplne postačí všade jediné písmeno *i*, ktoré načim opatriť dĺžnom, ak ide o dlhý zvuk. Mäkkosť spoluhlásky označuje mäkčeň a na označenie tvrdosti spoluhlások, ktorá im je, okrem *j*, prirodzená, nenačim nijakého

vlastného znaku, najmä nie násilného a priečiaceho sa zdravému rozumu.

Lež voľakto azda namietne, že sotretím tohto rozdielu medzi *y* a *i* vzniknú nekonečné chyby vo výslovnosti. Podľa čoho totiž bude možné zvedieť, či slabiku s týmto spoločným *i* načím vysloviť tvrdo alebo mätko, krátko alebo dlho? Azda podľa dĺžnov a mäkkeňov? (H e j.) No nie dĺžeň alebo mäkkeň písmeno, lež písmeno dĺžeň alebo mäkkeň potrebuje na vyslovenie. (Prečo?) Toto je základné pravidlo všetkých vycibrených jazykov, od ktorého keby sme sa odchyľili, spáchali by sme nemalý hriech, nie inak, ako keby Gréci nahradili ω omegu, ktorá je povahou dlhá, spoločným *o* s pridaným dĺžnom ($\acute{o}$). — No toto prezrádza len neznalosť povahy, funkcie písmen a dĺžnov i mäkkeňov. A tak hovoríme, že písmená sú určené na vyjadrenie rozličných zvukov, vyskytujúcich sa v jazykoch, dĺžne a mäkkene však že vynášli na označenie odtienku zvuku, ktorý vyjadrujú písmená rozličného tónu, dlhého totiž, mäkkého alebo tvrdého. A tak načím vyjadriť nie písmeno dĺžnom alebo mäkkeňom, ani dĺžeň alebo mäkkeň písmenom, lež zvuk písmenom a tón zvuku dĺžnom alebo mäkkeňom. — Je potom mýľka nazdávať sa, že základné pravidlo všetkých vycibrených jazykov je, aby písmeno vyjadrovalo mäkkosť, keďže skoro vo všetkých jazykoch, napríklad v hebrejčine, gréčtine, taliančine, francúzštine, angličtine, češtine, maďarčine, chorvátčine atď., sú v užívaní prízvuky, oddelené od písmen na označenie tónov, ako to dobre vie každý, čo aj len veľmi povrchné sa oboznámil s týmito jazykmi. Napokon dôvod, vyvodený z gréckej omegy, nesvedčí za sám rozdiel medzi *y* a *i*, lež iba za dlhé *i*, o ktorom sme vyššie v VI. § dokázali, že ho načím upotrebovať miesto *j* na vyznačenie dlhej samohlásky, no vôbec nič nedokazuje. Veď po prvé: aký dôvod možno použiť z gréčtiny na slovenčinu? — Po druhé: grécka omega, ako sa správne vraví, je svojou povahou $\acute{o}$, a preto niet absolútnej potreby nahradiť ju písmenom $\acute{o}$ (s dĺžnom). Proti tomu *j* svojou povahou neoznačuje dlhé *i*, lež spoluhlásku, a preto jeho sama povaha hovorí za to, aby sa nepoužívalo na označenie samohlásky, lež aby sme ho nahradili písmenom *i*. No a konečne nech rozhodnú učenci, aká krivda

by sa stala Grékom, keby sa nahradila spoločným *o* s pridaným dĺžnom (*ó*).

XI. §.

A nenačím ho ponechať na označenie rozličných významov jedného a toho istého slova.

Povie voľakto, že načím ponechať *y* na označenie rozličných významov jedného a toho istého slova, i na rozoznanie čísla, rodu a častok reči. Veď čo užitočnejšieho vraj môže jestvovať alebo možno vymyslieť v pravopise než to, že často jediným písmenom na jeden pohľad naznačíme alebo pochopíme toľko slovných významov. Napríklad:

napísané *biť* je *l*-ové prídastie slovesa *biť*,

napísané *byť* je *l*-ové prídastie slovesa *byť*,

napísané *voli* je nom. pl. subst. *vôl*,

napísané *volj* je 3. os. sg. slovesa *voliť*,

napísané *ženj* je 3. os. sg. slovesa *ženiť*,

napísané *ženy* je nom. pl. subst. *žena*; a stovky iných.

Ak sa tu vraj nenaznačí rozdiel písmenami, ani najzbehlejší čitateľ v slovenskom jazyku nikdy nepozná v takýchto prípadoch, o akú časťku reči, aké číslo alebo význam ide, keďže od rovnakého slova, napísaného tými istými písmenami, načím vraj rozumieť iba jeden, a to rovnaký význam.

(Nabudúce dokončenie.)

Kronika

Z ČINNOSTI BRATISLAVSKÉHO LINGVISTICKÉHO KRÚŽKU.

Koncom minulého roku dohodla sa skupina slovenských lingvistov na založení vedeckého spolku s názvom Bratislavský lingvistický krúžok, ktorého cieľom by bolo pestovanie jazykovedy štruktúrnou metódou, ako i propagovanie tejto vednej disciplíny. Na dosiahnutie stanoveného cieľa je členom spolku k dispozícii niekoľko prostriedkov. Sú to predovšetkým pravidelné debatné schôdzky a potom vydávanie samostatných vedeckých prác, prípadne aj osobitného spolkového časopisu.

Činnosť BLK-u, obmedzená v prvých týždňoch jestvovania spolku na pravidelné, a to týždenné debatné schôdzky, sa sľubne rozvíja. Každý pondelok schádzajú sa členovia spolku v miestnostiach Slovenskej vysokej školy obchodnej na Palisádach, aby si vypočuli prednášku niektorého člena alebo pozvaného hosťa — vedeckého pracovníka a aby po prednáške diskutovali o nadhodených otázkach. Pravidelný účastník na týchto schôdzkach nemohol si nepovšimnúť priateľské ovzdušie, v ktorom sa odohrávajú všetky nekrvavé súboje vedeckých diskusií, ale zároveň prísnu vecnosť, s akou sa v Krúžku debatuje. Bratislavský lingvistický krúžok tvorí už dnes ako by jednu rodinu. Každý z členov je osobitná vedecká individualita, ale všetkých spája jednotný pracovný postup, jednotná metóda, overovaná vzájomnou kontrolou. Takto sa BLK stáva pracovným prostredím, v ktorom starší pracovníci nachádzajú možnosť objektívnej kritiky a mladší adeпти možnosť vedeckého školenia. Je veľmi pravdepodobné, že až časom vzrastie počet členov Krúžku, bude možné hovoriť o osobitnej lingvistickej škole, ktorej členovia sotva kedy sa už dostanú do takých ostrých sporov, zavinených najmä rozdielnym školením a rozdielnou metodologickou orientáciou, ako sme toho boli svedkami donedávna a ako sme toho svedkami prípadne ešte dnes.

V pomerne krátkom čase absolvovalo sa v Krúžku doteraz šesťnásť prednášok. Na prvých dvoch schôdzkach prednášal Dr. Štefan

Peciar, najprv o potrebe pravopisnej reformy u nás a potom o pomere dnešnej slovenskej pravopisnej sústavy k systému súčasného jazyka. Kým v prvej prednáške autor poukázal okrem lingvistických aj na mnoho mimolingvistických dôvodov, ktoré hovoria za pravopisnú reformu (dôvody pedagogicko-výchovné, kultúrno-politické, sociálne a i.), druhá prednáška bola myslená ako čisto vedecké, t. j. lingvistické odôvodnenie pravopisnej reformy. Podrobným rozborom súčasného slovenského pravopisu a jeho pomeru k systému súčasnej slovenčiny dospel autor k záveru, že náš dnešný pravopis pomerne dobre vystihuje jazykový systém súčasnej spisovnej slovenčiny (priama paralela pravopisu a výslovnosti, čiže tzv. fonologický pravopisný princíp) a len v niekoľkých prípadoch sa odchyľuje od fonologického princípu. Niektoré z týchto odchýlok, ako napr. písanie *y*, *ä*, rozlišovanie predložiek a predpôň *s/z* podľa iných kritérií než podľa výslovnosti, sú prameňom ťažkostí nášho pravopisu, ktoré sa v praxi prejavujú pravopisnými chybami.

Pravopisným otázkam bola venovaná aj prednáška univ. prof. Dr. Alexandra Isačenka o dejinách a o poslednej reforme ruského pravopisu. Prednášajúci poukázal najmä na mnohé nedôslednosti, ktoré ostaly v ruskom pravopise aj po poslednej reforme a ktoré bude treba prv alebo neskôr odstrániť.

Štvrtá prednáška sa týkala básnického jazyka. Dr. Viktor Kochol podrobil sémantickému rozboru modernú slovenskú poéziu, najmä jej charakteristické typy (Novomeský, Lukáč, Beniak, Fábry) a na základe tohoto rozboru z celkom nového aspektu pokúsil sa o presnejšiu a hlbšiu diferenciáciu básnických skupín a individualít.

Materiál z mŕtvych jazykov obsahovali dve prednášky Dr. Jána Horeckého. V prvej sa autor pokúsil o výskum pádovej sústavy v latinčine a gréčtine metódou, ktorou Roman Jakobson preskúmal sústavu pádov v ruštine a v slov. jazykoch vôbec. Druhú svoju prednášku venoval Dr. Horecký fonologickému rozboru latinských zdvojených spoluhlások.

Dr. Vincent Blanár, ktorý sa už dlhší čas zapodieva všestranným výskumom rodinných mien, predniesol výsledky svojho výskumu. Jeho prednáška, najmä kapitola venovaná morfológickým vlastnostiam rodinných mien, priniesla novú nielen v materiáli, ale aj so stránky metodologickej.

Univ. prof. Dr. Eugen Pauliny, predseda Krúžku, mal dve prednášky. V prvej podal pokus o systematizáciu slovenských spoluhlások na základe dvojčlenných protikladov a v druhej shrnul svoje názory na základné metodologické otázky dnešnej jazykovedy, najmä na otázku pomeru jazykových javov k mimojazykovej skutočnosti.

Dr. Pande Olteanu, lektor rumunčiny na našich vysokých školách, venoval sa otázke jazykových paralel medzi rumunčinou a slovenčinou. Vo svojej prednáške Dr. Oltenau zdôraznil, že niektoré hláskové rysy rumunčiny, ktoré sa pokladajú za slovanský vplyv,

nemožno dobre vysvetľovať ako prvky juhoslovanských jazykov, ako sa to robilo doteraz, ale že sa musí pamätať aj na možnosť vplyvu jazykov západoslovanských, t. j. predovšetkým slovenčiny, ako jazyka, susediaceho s rumunčinou.

Veľmi aktuálna bola prednáška prof. Eugena Jónu o jazykovej kultúre u nás. Autor tu podal jednak podrobný prehľad teoretických prác i praktických upozornení o tejto otázke, jednak načrtol vývoj a dnešný stav jazykovej kultúry u nás. Práce českých lingvistov na tomto poli († Weingart, † Mathesius, Havránek, Trnka, Vachek a i.) ostanú pre nás dlho teoretickým a metodologickým základom. I prof. Jóna sa o ne opieral.

Dr. Ladislav Arany vo svojej zaujímavej prednáške načrtol v širokých obrysoch vnútorné aj vonkajšie dejiny jazykov ugrofínskych od predpokladaného prajazyka uralského v treťom tisícročí pred Kristom cez ugrofínčinu až k pramaďarčine a staromaďarčine. Osobitnú pozornosť venoval prednášajúci otázkam jazykových stykov indoeuropsko-ugrofínskych, resp. slovansko-ugrofínskych.

Dr. Jozef Štolc v obsírnej prednáške soznámil členov Krúžku s výsledkom dialektologického výskumu, ktorý konal v Maďarsku v rámci akcie presídlenia tamojších Slovákov do vlasti. Prednášajúci referoval najprv všeobecne o jazykových a kultúrnych pomeroch Slovákov v Maďarsku a potom charakterizoval nárečia troch slovenských jazykových ostrovov, obkľúčených maďarským živlom, a to veľkého nárečového komplexu v okolí Miškovca (jazykové znaky týchto nárečí pripomínajú nárečia východoslovenské), ďalej slovenského jazykového ostrova na juhovýchod od Budapešti (nárečia s charakteristickými znakmi stredoslovenskými) a konečne menšieho ostrova na západ od Dunaja (nárečie so znakmi západoslovenskými).

Aby sa členovia Krúžku soznámili s myšlienkovým bohatstvom cudzej odbornej literatúry, bude sa na schôdkach Krúžku pravidelne referovať o pozoruhodných jazykovedných novinkách, ktoré v posledných rokoch vyšly alebo vyjdú v cudzine a ktoré sú písané pre nás menej prístupným jazykom. Prvý takýto referát bol venovaný anglicky písanej knihe amerického lingvistu Leonarda Blooma „Linguistic Aspects of Science“ (= Jazykový aspekt vedy), ktorej cieľom je poukázať na dôležitosť jazyka vo vede. Kniha vyšla r. 1939 v Chicagu.

Krúžok nadviazal už styky jednak s Pražským lingvistickým krúžkom, jednak s podobnými spolkami v cudzine. Tieto styky okrem vzájomného informovania o činnosti priniesly pre členov Krúžku už aj praktický užitek. Naš Krúžok dostal totiž ako dar niekoľko cenných publikácií jednak od Pražského lingvistického krúžku, jednak od niektorých lingvistických krúžkov v cudzine (napr. od Cercle linguistique de Copenhague, od ženevskej Société linguistique a i.). Takto sa začína budovať odborná knižnica Krúžku, ktorú môže každý člen zadarmo používať.

V rámci stykov s Pražským lingvistickým krúžkom prednášali predseda a podpredseda nášho Krúžku, univ. prof. Dr. Eugen Pauliny a univ. prof. Dr. Alexander Isačenko, v Prahe a dvaja poprední členovia Pražského lingvistického krúžku, univ. prof. Dr. Vladimír Skalička a univ. prof. Dr. Ján Mukařovský, absolvovali prednášky v Bratislave. Prof. Skalička prednášal v našom Krúžku 13. mája 1946 o otázkach jazykovej typologie a prof. Mukařovský 21. mája 1946 o základných lingvistických pojmoch, najmä o pojme štruktúry.

Ako prvú publikáciu chystá Krúžok vydanie zborníka na počesť
† prof. Dr. J. M. Kořínka. *Dr. Štefan Peciar.*

PRACOVNÁ SCHÔDZKA JAZYKOVEDNÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ.

Dňa 18. marca 1946 v Bratislave konala sa pracovná schôdzka Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Za účasti 14 členov odboru z rozličných miest Slovenska rokovalo sa po referáte Eugena Jónu o chystanej gramatike a o slovníku spisovného jazyka slovenského. Referent najprv spomenul, že dohoda o slúčení slovníkových prác Matice slovenskej a SAVU sa neuskutočnila, pretože práce už hodne pokročili, a to rozdielnou metódou. Slovník v Matici slovenskej sa už tlačí. Môže sa teda uskutočniť už len druhá možnosť, spomínaná na valnom zhromaždení JO dňa 23. októbra 1945, že sa slovníky vo väčšej miere diferencujú. Kým matičný slovník zachycuje slovný poklad súčasnej spisovnej slovenčiny vo všeobecnom priereze, slovník SAVU môže brať do úvahy viac odbornú terminológiu, na ktorú boli zamierené už i prípravné práce. Ďalej referent naznačil postup prípravných prác pri matičnom slovníku, teoretické východisko pri spracúvaní hesiel, pomôcky, vzory a metodické skúsenosti podľa ukážok z písmena B.

V diskusii, ktorá sa rozvinula, zúčastnili sa univ. prof. Dr. Pauliny, univ. prof. Dr. Isačenko, Dr. Peciar, Dr. Ružička, riad. Tóvik a Dr. Jánošík. Príklady elaborátu podrobily sa dôkladnej kritike. Hovorilo sa predovšetkým o praktických otázkach, ako je znenie hesiel, citovanie prameňov, významové skupiny, ustálené spojenia, vystihovanie významu synonymami a opisom alebo definíciami ap. Z debaty vyšlo mnoho cenných podnetov pre ďalšiu prácu.

Pri rozhovoroch o gramatike ukázalo sa, že pravdepodobne budeme mať viac gramatík, spracovaných rozličnými metódami. Kolektívnou prácou má sa zostaviť do dvoch rokov veľká gramatika súčasnej spisovnej slovenčiny, kde hláskoslovie a tvaroslovie by spracoval prof. Dr. J. Stanislav, kmeňoslovie Dr. J. Orlovský, sémantiku E. Jóna a syntax Dr. J. Štolc. *E. J.*

F. M. DOSTOJEVSKIJ: ZLOČIN A TREST. Román. I., II. Preložila Zora Jesenská. Vydala Matica slovenská ako 38. a 39. sväzok Prekladovej knižnice, ktorú rediguje Dr. Ján Marták. Vytlačila Neografia v Turč. Sv. Martine roku 1944.

Preklady Zory Jesenskej sú u nás jedinečným príkladom tvorivej a neobyčajne plodnej prekladateľskej práce. Vynikajú sýtosťou, rozmanitosťou a pestrosťou výrazu. Vystihovaním bohatstva významových odtienkov, vyskytujúcich sa v origináloch ňou preložených literárnych diel, predovšetkým z ruskej literatúry, pomocou často doteraz v slovenskej literatúre neuplatnených lexikálnych a syntaktických prvkov ľudovej reči Jesenská tvorivo obohatila náš spisovný jazyk. I v preklade s umeleckej stránky vari najdokonalejšieho, najucelenejšieho diela Dostojevského, v preklade románu Zločin a trest prejavuje sa toto priamo markantne prekladateľské umenie Zory Jesenskej. Pokúsime sa nie o podrobný rozbor, ale iba o niekoľko poznámok na okraj tohto prekladu.

Vynachádzavosť v pretlmočovaní osobitostí ruského jazyka, špeciálne jazyka F. M. Dostojevského postačí, azda, demonštrovať aspoň na dvoch príkladoch z Jesenskej prekladu Zločinu a trestu. (Jeden je z oblasti lexikálnej, druhý z oblasti frazeologickej.)¹ Dostojevskij: — ...ja tebe prjamo teper' priznajús', čto davno eto v nich zamečal, etu mysl', ..., razumjetsja, *v čuť-čutočnom vide* ... — Jesenská: „...tak sa ti už teraz priamo priznám, že som to dávno v nich badal, tú myšlienku, ..., rozumie sa, *v ledva-ledvovskej forme* ...“ (I, 328).² Dostojevskij: — Vsledstviye dvuch pričín k vam zašol; vo-pervych, lično poznakomiťsja poželal, tak-kak davno už naslyšan s *ves'ma ľubopytnoj i vygodnoj dla vas točki* ... — Jesenská: „Pre dve príčiny som k vám zašiel: po prvé, zatúžil som osobne sa soznámiť, pretože som už dávno o vás počul *veľa zaujímavého a lichotivého* ...“ (II, 9). Tu, v poslednom príklade, by doslovný preklad znel otrocky a nepekne. („...dávno som už napočúvaný s veľmi zaujímavého a výhodného pre vás bodu ...“).

Zavše prekladateľka volila výrazy expresívnejšie, než sú doslovné preklady patričných ruských slov originálu, ktoré by naoko tiež obstáli, keby totiž prekladateľka nebola sledovala zámer štýlového vyváženia jazykovej povahy pôvodiny raz danými, inokedy zas nedostačujúcimi prostriedkami našej materinskej reči. Tak napríklad v ruštine je veľmi častá príklonná častica *-to*, ktorá zosilňuje význam slova, na ktoré sa viaže. V slovenčine takej príklonnej častice nieto, preto Jesenská miesto doslovného prekladu vedúceho slova vety vybrala zväčša v takých prípadoch expresívnejšie slovenské slovo. Príklady: ...nu, da i proisšestvij-*to*koľko *nakopilos'*! — ...ale aj koľko udalostí sa *shřklo!* (I, 53); S čím ona v Peterburg-*to* *javitsja?* — S čím to *prikvitne* do Petrohradu? (I, 53). — Da začem že *stuľja-to* *lomať?* — „Ale načo stoličky *drůzgať?*“ (I, 303). Teda: za príklonnú časticu k podstatnému menu expresívnejšie sloveso. Alebo: — *Razrazit!* — „*Zachloští* ju!“, kričia okolo. (I, 75); Okolo hostincov..., ale najväčšmi pri krémách, *hřčilo* sa mnoho rozličných a všakovej sorty *lapajov* a *trhanov* (I, 78) — v origináli: ...*tol-pilos'* mnoho razného i vsjakogo sorta *promyšlennikov* i *lochmotnikov*. — V týchto príkladoch zasa miesto menej výrazných slovies *dorazí*, *tlačilo* (shromažďovalo) sa máme v preklade výraznejšie *zachloští*, *hřčilo* sa. A takého rázu sú i ďalšie z mnohých náhodne citované príklady: *Fu*, kak ty *glup* inogda! — „Fuj, aký si dakedy *trkvas!*“ (I, 261); ...čaj ...byl ...servirovan, no, tak ...*nepri-lično*... (neslušne) — čaj... napokon aj serviroval, ale tak... *nekřídne*... (I, 262); Razumichin *sdelal* *dviženie* — Razumichin *sa zahniezdil* (I, 324); — Za noč *peredumal* — „Cez noc *sa mu roz-ležalo*“ (I, 327).

Na preloženie daktorých miest originálu Jesenská použila, najmä v prípadoch doslovne nepreložiteľných úsloví a výrazov, voľné, ale adekvátne a výstižné vyjadrenia smyslu pôvodiny. Napríklad v opísaní Raskoľnikovovho sna, vo výjave s kobyľou sa okolostojáci vyjadrujú šľavnatou ľudovou rečou. Tu prekladateľka veľmi vhodne ťažila z ľudovej hovorovej slovenčiny. Príklady: *Živuča!* (t. j. kobyľa) — *Má tuhý život!* (I, 75); — Ech, *ješ'te komary!* — „Ech, *bodaj ťa vši zožraly!*“ (I, 75). Alebo: A čtoby te lešij! — A *bodaj ťa zlô metalo!* (I, 35).

Z tých istých štylistických dôvodov (zrejme) Jesenská prekladá jedno slovo (a v tej istej významovej funkcii) rôznymi slovenskými synonymami. Z mnohých prípadov uvediem preklad slova *kamorka*: *komôrka*, *kutica*, *kutička* (napr. I, 9). (Pravda, slovo *kutica* používa sa aj na preloženie ruského *ugol* (I, 328). Iný je prípad prekladu slovesa *boltať*, ktoré zneje v preklade podľa potreby (vyjariť odtienok významu) raz *kolembať*, inokedy zas i pôvodnejšie *opáľať*.

Expresívnosť výrazových prostriedkov originálu tlmočila Jesenská tiež voľbou dialektických, dosiaľ v spisovnej slovenčine vô-

bec neznámych alebo aspoň málo známych slov, ako napríklad *černuľa* (Da, smuglaja takaja — „Hej, taká černuľa“ — I, 83), *dolunicky* = doleznačky, opak horeznačky (ležal bez hnutia, dolunicky [po rusky ničkom] — I, 86); *planiga* („Len je [Alena Ivanovna] hrozná planiga“ — I, 82 — Toľko sterva užasnaja), — *škrata* (— Da ved', ty govoriš', ona urod' — „Ale ved' vravíš, že je škrate?“ — I, 83), *vravúška* — za ruské boltlivaja — (Bola to dedinská žena, veľká vravúška — I, 40 atď.), *zo záhrenia* (On poproboval bylo vytaščiť tak, iz-za pazuchi — Pokúsil sa vytiahnuť ju [tkaničku] tak zo záhrenia — I, 99), *prekľapčať* (— Da prozjabal vsju žizn ujezdnyim počtmejsterom — „Ale, prekľapčal celý život ako poštmajster“ — I, 165). Ap.

Pri takej metóde prekladania neuškodily farbistosti prekladu menej výrazné alebo nie celkom presné pretlmočenia daktorých miest pôvodiny. (Napríklad: — *Dokonal!* — „Zabil ju!“ — I, 76; ... ničtožnaja, zlaja, boľnaja *starušonka* — *nanič* [!], *nesúca*, *zlá*, *chorá starena* — I, 83 — d'alej už expresívnejšie, výstižnejšie *stariga* [!]; v etom *nadmennom* lice bylo v etu minutu takojе vyrazenie priznateľnosti i družestva — v tej *hrdej* tvári bol v tej chvíli taký výraz vďaky a priateľstva... — I, 261; [nadmennyj — nadutý]; a togda *peňajte* už na sebja — a potom *pripíšte následky* sebe — I, 268); *pereulok* — *priehradka* m. ulička [dôsledne]; — Kak eto *vy tak zamellivy* — „Ako si všímate?“ — I, 308; *čerep* — *črep* m. *lebka*: Úder dopadol priamo na črep — I, 101 atď.; *podobral'sja* — *vztýčil sa* m. *vykasal sa* — I, 81; *zvuk* — *zvuk* m. *hláska*: ... ukázalo sa potom, že je to vonkoncom ani nie Charlamov dom, ale Buchov — tak si človek ničkedy zvuky popletie — I, 153).

Niekde však Jesenská použila rusizmy, ako napríklad: „Vari je to pokračovanie sna?“ *pomyslelo sa* Raskol'nikovovi — m. *pomyslel si* (II, 9), alebo: Ale teraz *ho* akosi *potiahlo* k ľuďom (I, 18), Bolo počuť, ak starena odomkla *komódu* (I, 15).

Za nedopatrenie treba pokladať azda preklad výrazu *krajňaja cena* ako *najvyššia cena* m. *najnižšia*, posledná cena. Lizaveta... byla očeň čestna i vseгда govorila krajňuju cenu — Lizaveta... bola veľmi statočná a vždy povedala najvyššiu cenu — I. 81), alebo preklad prídavného mena *rassejannyj* ako roztratený m. roztržitý (No kakaja-to rassejannost'... stala ponemnogu ovladevať im — Ale akási roztratenosť... začala sa ho zmocňovať — I, 101; Raskol'nikov sedel... roztratený — II, 43 atď.), alebo preklad slova *kontora* ako polícia m. kancelária, úradovňa (dôsledne).

Niekde sú v preklade vynechané časti vety: Za nim (Raskol'nikovym), s soveršenno oprokinutoju i svirepoju fizionomijej, *krasnyj*, *kak pion*, *dolgovjazo* i *nelovko*, vošol styd'aščijsja Razumichin — Za ním, s tvárou celkom skormútenou a zaťatou [vynechané: červený, ako pivónia], dlhý a ťarbavý, vošiel zahanbený Razumichin

(I, 303); alebo predpona: Kak oni smejut! — Ako sa *povážia!* (I, 328).

Tlačovými chybami sú v preklade zapríčinené niektoré odchýlky od spisovnej normy: stariga m. staryga (II, 83), na diváni m. na diváne (I, 152), oňahdy m. onehdy (I, 149), lista m. listu (I, 53), spomla m. spemenula (I, 49), luskať m. lúskať (I, 18), taradlo m. táradlo (I, 34), pánovito m. panovito (I, 24), dušiami m. dušami (I, 56), zotmilo sa m. sotmelo sa (I, 85), tridsať päť ročná m. tridsaťpäťročná (I, 79) a i.

Napokon niekoľko poznámok o písaní ruských mien v preklade. *Avdoľja* by sa azda nemalo prepisovať *Avdoľa* (I, 248 atď.), ako Duňa (tu je aj v ruštine *Duňa* = Дуня), a taktiež by sa žiadalo teda prepisovať *Avdoľju*, a nie *Avdotu* (I, 26 atď.). Analogicky podľa *Avdoľja* by sa vari malo prepisovať aj *Sofja*, *Nastasja*, *Nastasjuška*. Tlačiareň vynechala, tuším, mäkčeň v mene (Il'ja ... Il-ja Petrovič — II, 312 atď.). Genitív od mena Piotr je Petrá (s prízvukom na konci); v preklade Jesenskej sa dôsledne vyskytujú tvary *Piotra* Petroviča (napr. I, 178), *Piotrovi* Petrovičovi (I, 50) atď.

V celku je Jesenskej preklad *Zločinu a trestu* s umelecko-jazykovej stránky veľmi poučný a krásny.

J. Vavro.

JANKO JESENSKÝ: PROTI NOCI. Básne. Sobrané spisy Janka Jesenského. Sväzok 9. Obálku navrhol Štefan Bednár. Vydal Tranoscius v Liptovskom Sv. Mikuláši 1945. Cena 30, viaz. 50 Kčs.

Janko Jesenský, básnik, prozaik a prekladateľ, na sklonku svojho života dožil sa v obnovennej Československej republike najvyššej pocty: medzi prvými vymenovali ho za národného umelca. Uvidel i vydanie svojich Sobraných spisov, ale už sa nedočkal ich dokončenia. Keď si v našom časopise chceme všimnúť s jazykovej stránky jednu z jeho posledných sbierok, robíme tak i z piety k tomuto umelcovi slova, ale i preto, že zaujíma nás jeho pomer k jazyku.

Literárna kritika charakterizuje sbierku *Proti noci* ako prechodnú k básňam, šíreným doma v odkleпоч alebo vytlačeným za hranicami vo vojnových rokoch a shrnutým teraz do 10., 11. a 12. sväzku Sobraných spisov s názvami *Čierne dni* a *Na zlobu dňa*. Časove i tematicky súvisí s knihou *Po búrkach* (1932). Básnickú reč Jesenského v knihe *Proti noci* celkove možno charakterizovať ako realistickú, blízku reči hovorovej, zamierenú na zachytenie obrazu z prírody, na vyjadrenie myšlienky, nie tak na priame vychutnávanie zvukových krás slova.

Pre štýl Janka Jesenského je tu charakteristické používanie krátkych, jednoslabičných slov, ako *blk*, *mrk*, *pisk*, *žlt* ap., ktoré básnik využíva pre rytmus alebo pre rým. Redaktor Sobraných spisov (Dr. Rudo Brtán) nezasahoval svojou úpravou do básnikovho

slovníka alebo poriadku slov a právom mu ponechal i také výrazy, ktoré ako archaizmy, dialektizmy ap. v konverzačnom a pracovnom štýle do normy spisovného jazyka nepatria, ako napr. *dľa, bych, že kedy, že čo by, si pripomenuli, kolom* (okolo), *kl'ud, vyrastie-li* ap.; Zaujímavé sú výrazy: Králiky a *panny siedmich krás* (sedmokrásky); *Skočky* tieskajú sa dívaly; nikdy *pohnutý* (nepohnutý); *blní*; máš pokoj, *tíšku* (zdrob. k *tíš*) a i. Častá je väzba s predložkou v miesto *na, do*: Kamene, v ktoré potkýňa sa život; keď v žobráka sme „prenivelovaní“; čas nevbil ešte klin v jej hlavu tvrdú atď. Predložky sa niekedy opakujú ako v ľudovej poézii: a keď najviac o palici | o najhrubšej chodiť treba ... Ak básnikovi ide o satirické šľahnutie alebo ironizovanie, nezavrhne ani hrubé, „nepoetické“ výrazy: *tresly, driape, kmáše, gágory* ap.: V ňom pochutnáva — božsky | smotánku z mliečnych ciest | mesiaca chlieb a rožky | a chladnú kašu hviezd (Pieseň bedára). Zamočiť dušu do benzína, ja klepem svoju áriu | na rozheganom underwoode | s nazvaním pyšným básnika ... Cudzie výrazy nájdú sa často, najviac v básni *Na Semmeringu* (Pohľadnica): *garníruno, vo futráloch, falšujú, jazzband, parfum* atď. V básni *Smrť Puškina* sú doslovné citáty z Puškina v origináli.

Z osobitných rýmov uvádzame tieto: *blk — mrk, krásy — zapísať si, nikla — motocykla, motor — otvor, v rádiu — áriu, synku — Semmeringu, galoše — započne* (pôvodne bolo asi *kaločne*; pravdepodobne omylom sa zamenilo za *galoše*), *tlkol* (miesto *l* tu mohlo byť *-u*) — *vlkov, lžem — chcem, slíži mne — zahyne, papršlek — za človek, hľbočiny — stíny, kludnú — ku dnu, vráta — otvárať sa, nápev — rakev, oblokom — nebasklon, rtom — večernom, neuhnú — žnú, dospev — rogonoscev, žijú s ním — Puškin, láska — nenarástla, zkamenie — nie je. Nie!, skaliská — blýska a stene — červenie* (v osobitnom schválnom rytme), *zvykov — pamätníkov, presväté — odpočívate, rozdrvil si v mrvy — brvy — prví, v osuheli — mníši bieli, zato — hriato, u medze — nevädze, neni — spolnení* a podobne.

Jesenského jazyk zaslúži si osobitného skúmania nielen preto, že mnoho čerpal z bohatého fondu rodného Turca, ale i preto, že jeho dielo i reč sú blízke skutočnému životu, sú jeho pravým obrazom.

D. R.

SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA SLOVENSKEHO. Sostavili prof. Dr. Anton Jánošík a prof. Engen Jóna. Vydáva Matica slovenská v Turči. Sv. Martine. Sošit 1. vyšiel na 16 stranách po 10 Kčs, sošit 2.—3. na 32 stranách po 20 Kčs.

V jubilejnom roku 1946, keď si spomínáme na sté výročie vydania *Nauky reči slovenskej* a *Nárečia slovenského* od Ľudovíta Štúra i na sté výročie počiatku bojov o spisovnú slovenčinu, Matica slovenská začína vydávať *Slovník spisovného jazyka slovenského*. Už dávno sa cítila potreba jazykového slovníka, kde by bol shrnutý živý slovný poklad slovenčiny a kde by každý hľadajúci

našiel poučenie nielen o forme slov, ako nájde i v Pravidlách slovenského pravopisu, ale predovšetkým o ich význame. Takého slovníka po rozobratí Slovenského frazeologického slovníka od Petra Trvdého nebolo na našom knižnom trhu. Ten nedostatok chce odstrániť maticný slovník.

Pri jeho zostavovaní autori vyšli z doterajších slovenských slovníkov, ale spracovali predovšetkým výpiskový materiál, nashromaždený v MS; metodicky sa opierali o moderné slovníkové práce, najmä o *Príruční slovník jazyka českého*, ktorý od r. 1935 vydáva Česká akademie věd a umění.

Všetky význačné pokolenia slovenské usilovali sa shrnúť zásobu slovnú do slovníkov. Lenže kým v iných krajinách kultúrne vyspelých zostavovať veľké slovníky pokladali si za povinnosť vedecké spoločnosti a akademie, ako vo Francúzsku, v Rusku, v Chorvátsku, v Maďarsku, najnovšie v Čechách a inde, alebo aspoň veľká časť národa podporovala mravne i hmotne vynikajúcich jednotlivcov, ako boli Adelung v Nemecku, Linde v Poľsku, Jungmann v Čechách, Littré vo Francúzsku, zatiaľ u nás zlé pomery politické nedovoľovali také veľké podniky. No i tak máme vynikajúce diela lexikografické. Okrem prof. J. Palkoviča, ktorý podľa materiálu Rybayho a Lešku napísal slovník spisovnej češtiny s niektorými slovenskými prvkami, o shrnutie slovnej zásoby slovenčiny, pravda, používanej iba v trnavskej literatúre, prvý sa pokúsil Anton Bernolák. Zanechal slovníkové dielo doteraz rozsahom u nás najväčšie. Štúrovci nemali možnosti sústrediť sa na väčšie dielo, hoci sám L. Štúr, keď písal svoju Nauku, ohlasoval obširny slovník od „krajana nášho“. Z týchto čias máme len menší praktický slovník od dolnozemskeho farára Štefana Jančoviča. I v maticných rokoch usilovali sa mnohí shromažďovať slovníkovú látku, ale zas vyšiel iba stručný praktický slovník Loosov. S. Czambel nestihol uskutočniť svoje slovníkárské plány. Z predvojnovovej generácie podarilo sa Petrovi Trvdému až po prvej svetovej vojne zostaviť na základe starších slovenských i českých slovníkov a z vlastných výpiskov väčší slovník spisovnej slovenčiny. Je síce nerovnomerne spracovaný, ale na svoj čas dobre shrnul látku súčasného spisovného jazyka, i keď pri všetkých slovách neustálil významy a neuviedol doklady. Dnes je už v niektorých veciach zastaralý.

Keďže sa Matici slovenskej v r. 60. a 70. predošlého storočia z nasbieraného materiálu nepodarilo zostaviť a vydať slovník, obnovená Matica slovenská už r. 1921 uzavrela zostavovať samostatný slovník, ktorý by „obsahoval celý slovný poklad slovenský od najstarších čias“. Roku 1925 vydala MS pravidlá „Ako vypisovať látku pre slovenský slovník“. V Jazykovednom odbore MS najmä po roku 1940, keď sa pri MS utvorila Kancelária slovníka jazyka slovenského, dával sa potom vypisovať slovníkový materiál z diel popredných slovenských spisovateľov, básnikov, ale i z kníh tzv. vecnej literatúry

vedeckej i praktickej, z kalendárov a z časopisov. Robila sa alebo tzv. úplná excerpčia, t. j. vypisovalo sa každé slovo s osobitným významom z určitej knihy, alebo tzv. čiastočná excerpčia, t. j. z niektorých kníh vypísaly sa len slová a frázy, dôležité s nejakého stanoviska pre slovník, aby sa doklady na to isté slovo zbytočne nehromadily. Takto sa získalo z 250 kníh do 400.000 lístkov s dokladmi zväčša vyberanými. Z tohto materiálu nie síce absolútne úplného, ale dostačujúceho, zostavovali sa jednotlivé heslá slovníka, ktorý v porovnaní s inými bude strednej veľkosti.

Cieľom matičného slovníka spisovnej slovenčiny je zachytiť v citátoch a vysvetliť všetky slová bežné v súčasnom jazyku slovenských vzdelancov, ako sú použité v dielach slovenských spisovateľov od Jána Kalinčiaka až po Margitu Figuli a iných súčasných spisovateľov. V slovníku budú aj výrazy nárečové, ktoré jednotliví spisovatelia v literárnych dielach použili. Ak sú už súčiastkou všeobecne prijímaného slovného inventára spisovného jazyka, budú v slovníku bez poznámky. Osobitnými poznámkami budú charakterizované skutočne nárečové slová (dialektizmy), zastaralé slová (archaizmy), cudzie slová (barbarizmy), básnické výrazy (poetizmy) atď., aby čitateľovi bolo jasné, ktoré slovo čo znamená, ale aj v akom štýle sa používa. Bude to teda slovník výberový a hodnotiaci s praktickým určením. Zachytiť úplné slovné bohatstvo slovenčiny, t. j. všetkých slovenských nárečí aj všetkých čias i s odbornou terminológiou, bude úlohou jednak špeciálnych slovníkov, jednak úlohou tezaura, ktorý ostáva ako pium desiderium pre budúcnosť.

Keď sa Matica slovenská rozhodla vydávať slovník v sošitoch, mala na mysli predovšetkým dnešné technické ťažkosti pri vyhotúvaní hrubých sväzkov, ale i tých záujemcov, ktorí by si celé dielo naraz nemohli kúpiť. Pri sošitovom vydaní postupne si zadovážia hodnotné dielo bez veľkých finančných ťažkostí. Celé dielo sa rozdelí do troch sväzkov. Úvod, skratky, soznam prameňov i titulný list pripojí sa k hotovému prvému sväzku (A—K).

VI.

Pri uverejňovaní tejto zprávy treba nám poznamenať, že podrobný rozbor slovníka prinesieme neskôršie, keď podľa väčšieho počtu hesiel bude možné urobiť si úsudok o jeho celkovej metóde i o podrobnom vypracovaní.

Pozn. red.

Rozličnosti

Družba, -y, f. — Donedávna poznali sme v slovenčine subst. *družba, -u, m.*, ktoré značí mládenca, čo chodí zvať na svadbu a sprevádza mladuchu, mladú nevestu na sobáš. Družbovia a družice mávajú pred svadbami a na svadbách dôležité úlohy. *Družbovať* značí v stredoslovenských nárečiach ‚byť niekomu družbom‘ (Káľal, Slov. slovník). — Najnovšie udomácnilo sa toto slovo v našej a českej tlači aj ako femininum *družba, -y* vo význame *priateľstvo*. Ide tu o vplyv ruštiny. Slovo *družba, družby*, ktoré v ruštine znamená vôbec *priateľstvo* (*drug—priateľ, družba—priateľstvo, vrag—nepriateľ, vražba—nepriateľstvo*), používa sa však v slovenčine a češtine teraz v užšom význame priateľstva, spriatelenia, sdužovania sa slovanských národov („Nech žije družba národov ČSR a SSSR!“, „družba slovanských národov“, „slovanská družba“ ap.). Slovo v tomto rodovom znení svojím složením vyhovuje duchu slovenčiny a v tomto novom krásnom významovom odtienku obohacuje aj svojou ideovou náplňou veľmi vitane slovník nášho jazyka. J. V.

„*Odriad*“? — Za veľkej vlasteneckej vojny slovanských národov zaužívalo sa u nás, najmä v novinárskej reči, tiež subst. *odriad*, prepísané z ruštiny (*otrjad*), v ktorej ono znamená prosto ‚oddiel‘ (vojenský, partizánsky). V slovenčine sa hojne a všeobecne používa teraz v zúženom význame ‚partizánsky oddiel‘ („partizánske odriady“ ap.). Je to istotne tiež obohatenie slovenského jazyka. Len by azda lepšie zapadalo do jeho štruktúry — pravda, len v tomto užšom význame, nie totiž ako úplné synonymum slova ‚oddiel‘ — v hláskoslovne a sémanticky logickejšej a organickejšej forme „*odrad*“. (Rus. *rjad* — slov. *rad*, slov. *riad* — rus. *posuda*.) J. V.

„*Bumážka*“? — Ruské slovo *bumažka* (papierik, ceduľa) používa sa v slovenčine od oslobodenia na označenie preukazu, dokladu o účasti v partizánskom odboji, v protifašistickej činnosti za okupácie ap., alebo vôbec na označenie ceduľky, pomocou ktorej sa niečo dosiahne, prípadne sa niečomu dá vyhnúť. Má teda špeciálny význam

a v slovníku hovorovej i publicistickej slovenčiny sa ako také celkom udomácnilo; pravda, jeho použitie máva zväčša trochu ironickú príchut'. J. V.

„Zblázniť sa“? — Spojenie podmetného slovesa *zblazniť* so zvratným zámenom *sa*, ako to často nachádzame v našich prejavoch publicistických i beletristických, je nesprávne a jazykový cit ho v slovenčine nestrpí. Vo význame *zblázniť sa* postačí ako synonymum sloveso *zblazniť*. Iné je, pravda, prechodné sloveso *zblázniť*, *poblázniť* niekoho. Teda napr. *zbláznil sa od toho* alebo *zblaznel od toho* a *zbláznil ich svojimi rečami* (= *pobláznil*). Tak to žiadajú zrejme i Pravidlá slov. pravopisu (s. 463). J. V.

Česi a Česko. — Národné meno *Čech* — ako ostatné slová mužského rodu a životné — skloňujú sa podľa vzoru *chlap*. V množnom nominatíve tohto vzoru slová, zakončené na spoluhlásku *k*, *ch*, majú tvary so spoluhláskami *c* za *k* a *s* za *ch*, ako napr. *vojak*: *vojaci*, *žiak*: *žiaci*; *beloch*: *belosi*, *černocho*: *černosi* a podľa toho i mená *Lach*: *Lasi*, *Valach*: *Valasi*. Do tejto skupiny slov zaraďuje sa i meno *Čech*: *Česi*. V spisovnej češtine takéto slová na *-ch* majú v nominatíve plurálu tvar so spoluhláskou *-š*: *bělocho*: *běloši*, *Valach*: *Valaši*, teda i *Čech*: *Češi*. Žiadať, aby Slováci hovorili a písali *Češi*, je niečo takého, ako keby sa žiadalo od Rusov, aby používali slovenské tvary *Slováci*, *slovenský* miesto ruských *slovaki*, *slovackij*.

S historického stanoviska v tvaroch *Čech*: *Česi* ide o palatalizáciu *ch:s* (ako *k:c*), kde v slovenčine kedysi bolo *s* polomäkké. Ak Slováci niekedy používali alebo používajú tvar *Češi*, treba ho pokladať za prevzatý z češtiny, resp. za tvar západoslovenský. Tvar *Česi* pre spisovný jazyk slovenský je teda hláskoslovne odôvodnený a správny.

O tvare *Česko* možno poznamenať, že je v spis. slovenčine menej používaný ako tvar *Čechy*. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 obidve formy uznávajú za správne, hoci práve v nich boli tendencie dávať prednosť názvom krajín a štátov s príponou *-sko*, t. j. ako je Slovensko, Maďarsko, Poľsko atď., tak sa odporúča Francúzsko (lepšie ako *Francia*) atď. Hoci táto tendencia má oporu v jazykovom materiáli, predsa tvary na *-sko*, resp. na *-cko* nemožno pokladať za vonkoncom monopolné. Okrem tvarov *Morava*, *Čína* ap., zaužívané sú i *Anglia*, *Francia* ap. a v ľudovej reči vo význame Slovensko, Maďarsko ap. i tvary *Slováky*, *Maďary* ap. Tvary *Čechy* a *Česko* rozlišovať významovo je teoreticky možné, ale v praxi sa neujalo, pretože asi nebolo potrebné.

S jazykovedného stanoviska pre spisovnú slovenčinu tvar *Čechy* je správny a pre jednotnosť názvov častí nášho štátu v celej Československej republike ako aj v záujme dobrých vzťahov a spolunažívania medzi Čechmi a Slovákmi možno mu dávať prednosť pred formou *Česko*. ej.

Pisateľ? Nár. obroda II, č. 96, str. 3. dôsledne píše: *Pisateľ* hovorí, že nemusí to vždy smerovať proti Maďarom...; *Pisateľ* hovorí, že aj v tejto vojne Maďarsko utrpelo ťažkú porážku (tamže).

Predpokladali sme, že toto slovo vie už každý správne napísať, keďže sa s ním stretávame denne. Je pravda, že slovo „*pisateľ*“ je utvorené zo slova *písať*, kde v koreni je dlhé -i-, ale keď sa stane podstatným menom (činiteľským), kráti dlhú korennú slabiku a znie: *písať* — *pisateľ*, ako *čítať* — *čitateľ*, *kázať* — *kazateľ*, *obývať* — *obyvateľ*, *vydávať* — *vydavateľ*...

Z tohto pravidla sa vymyká podľa Pravidiel slk. pravopisu: *hlásať* — *hlásateľ*, kde by sa tiež žiadala krátkosť: *hlasateľ*. Keďže terajšie Pravidlá sú aj naďalej platné, musíme ich nateraz aj v tomto smere rešpektovať. Sjo.

Liečivo, gen. plur. *liečív*. Iste celkom analogicky podľa typu ostatných podstatných mien, zakončených na -ivo, napísal autor článku v Budovateli VIII, č. 16, str. 8. gen. plur. chybné *liečív* miesto správneho *liečiv*: Vo vývoze *liečiv* a ľahkých kovov sa zlepšila situácia...

Všetky mená stredného rodu, zakončené na -ivo, majú totiž korennú slabiku krátku: fajčivo, krmivo, strelivo, murivo, sadivo, rezivo, osivo, melivo, stelivo, obeživo, kladivo, mazivo, pečivo, kurivo, mledzivo, spojivo, hnojivo atď. Pri týchto menách gen. plur. tvorí sa náležite zdĺžením kmeňovej slabiky: pečiv, sadiv, spojív ap., no pri slove *liečivo* korenná slabika je dlhá, takže nasledujúca kmeňová slabika musí sa skrátiť, teda gen. plur. bude *liečiv*, a nie *liečív*. Sjo.

Geometer, lok. sing. o *geometrovi*. Spytovali sa nás, či lok. sing. od slova *geometer* (= zememerač) je „o geometri“ (ako uvádzajú Pravidlá, str. 190). Tvar „o geometri“ je chybný a musíme hovoriť vždy len o *geometrovi*. *Geometer*, *geometra* skloňuje sa dôsledne podľa vzoru *chlap*. Sjo.

Epiteton, gen. sing. *epiteta*. Zakončenie tohto slova cudzieho pôvodu svádza nás k mýlnej domnienke, že je rodu mužského. V skutočnosti je rodu stredného a skloňuje sa podľa vzoru *mesto*, a to tak, že prípona -on sa z nom. sing. vypúšťa a ku kmeňu sa pridávajú prípony vzoru *mesto*: sing. nom., ak. *epiteton*, gen. *epiteta*, dat. *epitetu*, lok. *epitete*, inštr. *epitetom*..., lok. plur. *epitetách*, a nie *epitetonoch*, ako to bolo v Budovateli VIII, č. 16, str. 4: Zamietnutie tejto požiadavky malo v zápatí vyhrážku, že sa bude štrajkovať, nehovoriac o *epitetonoch* asociálneho pokračovania na adresu zodpovedných ľudí. Sjo.

Kčs. Podľa dekrétu prezidenta Republiky doterajšia skratka Ks, používaná na Slovensku, má sa zameniť skratkou Kčs, označujúcou spoločnú menu pre celý štát. Sjo.

Samota a pustatina. (J. K., B.) — Otázka, či slovo *samota* nedalo by sa nahradiť slovom *pusta*, *pustatina*, je zaujímavá, ale nie sme si istí, či vás naša odpoveď úplne uspokojí.

Skutočnosť je taká, že napr. v Lexikone obcí Slovenskej republiky, ktorý vydal Štátny štatistický úrad v Bratislave r. 1942, vo vysvetlení skratiek na str. X rozlišuje sa *mesto*, *obec*, *vieska*, *skupina domov*, *roztrúsené domy*, *samota*, *jeden dom*... *majer* atď. Slovo *samota* je tu pevne začlenené do sústavy termínov, a to v publikácii oficiálnej, takže ho možno pokladať za *úradný termín*. Na ďalšiu z vašich otázok, t. j. z akého dôvodu je to úradný termín, nemôžno nám odpovedať priamo, keďže nevieme, ako sa tento termín tvoril. Pravdepodobne ide o prevzatie termínu z češtiny, hoci aj tam starší názov je *dvor*. U nás v neodbornom jazyku slovo *samota* používa sa v abstraktnom význame na označenie istého stavu, vzťahu.

Slovo *pusztá* dostalo sa do maďarčiny zo slovanských jazykov a dnes už má rozhodne znak maďarskosti, hoci sme si vedomí jeho slovanského pôvodu. V ľudových nárečiach, najmä susediacich s maďarským jazykovým územím, používa sa slovo *pustatina* na označenie osamelého domu alebo gazdovstva bez presného rozlíšenia, či ide o „samotu“, „majer“, „dvor“ ap. A tu je práve základný rozdiel medzi jazykom ľudovým, spisovným a odborným, ktorý narába alebo s pojmami presne definovanými, alebo aspoň s ustálenými termínmi, či už ide o terminológiu právnu, úradnú, vedeckú ap., alebo o názvoslovie v rozličných remeslách ap. Názvoslovie vždy vzniká v praxi odborníkov, jazykoveda môže zasahovať len svojou kritikou alebo radou. A tak i v tomto prípade slovo *samota* bolo by možné nahradiť výrazom *pustatina* len dohodou právnikov, úradníkov, štatistických pracovníkov ap. ej.

Písanie čísloviek. (Š. L., B.) — Základné číslovky, ako sú 3000, 4000, 5000 atď. píšeme podľa toho, či sa dajú skloňovať. Pri počítaní viažeme číslovku s podstatným menom (s počítaným predmetom) takým spôsobom, že sa alebo shodujú v páde a čísla ako shodné prívlastky (dva duby, dvoch dubov... dvaja chlapi, dvoch chlapov... dve ženy, dvoch žien...; podobne *tri*, *štyri* a pri životných i ďalej *piati*, *šiesti*, *siedmi*... *deväťdesiatideviati* chlapi ap.), alebo sa neshodujú, t. j. počítaný predmet je v druhom páde (päť, šesť, sedem... deväťdesiatdeväť chlapov, dubov, žien, detí atď.). Slovo *tisíc* je obyčajne mužského rodu, preto sa má viazať s tvarom shodných čísloviek pre mužský rod: jeden, dva, tri, štyri. V Pravidlách slovenského pravopisu (str. 408) nájdeme tvar *dva tisíce* a podľa toho môžeme doplniť *tri*, *štyri tisíce*. Na tom istom mieste nachádzame i tvar *päťtisíc*, kde obe čiastky složenej číslovky píšú sa dovedna. Nikde inde v Pravidlách nenachádzame o tom presné poučenie. Máme tam (na str. 100) len tento príklad na písanie čísloviek: päťmiliónov tristosedemdesiattisíc osemsto dvadsaťdeväť.

Podľa tohto príkladu a podľa toho, čo sme už spomínali, utvoríme si v duchu terajších Pravidiel slovenského pravopisu tieto poučky:

1. Číslovky rozpisujeme slovami tak, že jednotky píšeme dovedna s desiatkami (dvadsaťdeväť), stovky, tisíciky atď. osobitne (päťmiliónov tristosedemdesiatisíc) ako samostatné celky.

2. Pri počítaní, v účtovníctve ap. *sto* a *tisíc* neskloňujeme a píšeme *dvesto*, *tristo*, *štyristo*, *päťsto* atď. a *dvetisíc*, *tritisíc*, *štyritisíc* atď. mechanicky, pri tom i *tisíc* spojuje sa s tvarom *dve*, nie *dva*, pretože ako nesklonné pokladá sa za slovo stredného rodu.

3. Ak chceme *sto* a *tisíc* skloňovať, píšeme ich oddelene od ostatných čísloviek: *dve stá*, *dva tisíce*, *dvoch tisícov* atď. Slovo *sto* a *tisíc* v takomto spojení má význam ako *stovka*, *tisíčka*. ej.

Kolok, 2. p. *kolka*, či *kolku*? (Úrad ob. k., P.) — Rozdielnosť koncovky v 2. páde jedn. čísla mužských podstatných mien je veľmi stará. Voľakedy sa podst. mená rozlišovali nie podľa rodu ako dnes, ale podľa tzv. kmeňov. Podst. mená mužského rodu boli — okrem iných — *o*-kmene a *u*-kmene, pričom *o*-kmene mali v 2. páde koncovku *-a*, *u*-kmene koncovku *-u*. Keď sa už i sotrelo rozlišovanie podľa kmeňov, za istý čas si jednotlivé podst. mená podržali svoje pôvodné skloňovanie, teda i v 2. páde mali koncovku *-a* alebo *-u*, čo sa natoľko vžilo, že rozdielnosť v koncovke sa udržala dodnes. Pravda, dnes sa už tieto rozličné koncovky nezachovali na pôvodnom mieste, t. j. len pri pôvodných *o*-kmeňoch alebo len pri pôvodných *u*-kmeňoch.

Kolísanie medzi *-a* a *-u* v 2. páde jedn. čísla je dnes len pri neživotných podst. menách muž. rodu. Máte pravdu, že *-u* je skoro bezvýnimočne pri názvoch abstraktných pojmov, no je ešte veľmi mnoho iných podst. mien, s konkrétnym významom, a tie tiež majú v 2. páde koncovku *-u*, napr.: *dom*, *hrad*, *hrach*, *krk*, *mak*, *šíp*, *krm* ap. Tu nemáme jednotného pravidla. Slovákov pomôže jazykový cit, cudzincovi slovník, resp. Pravidlá slovenského pravopisu.

Pri podst. mene *kolok* kážu Pravidlá rozlišovať v 2. páde podľa významu slova: *kolka*, ak ide o kolok pri hre v kolky, *kolku*, ak tým myslíme kolok na listine. Podľa Pravidiel by teda i v prípade, ktorý uvádzate, malo správne byť: „Právom chudoby bez kolku a poplatku“. ej.

Názvy častí rebríka. (E. G., Ž.) — Bočné časti rebríka, ako sme doteraz mohli zistiť, volajú sa proste *boky* alebo *žrdky*, ktoré na spodku prechádzajú v *nohy*. V nich sú vsadené *šteble*, *šteblíky*, *palíčky* ap. Len u Kálala (Slovenský slovník str. 307) našli sme poznámku: *lieška* „tenká jedle, smrk, sosna osekaná na žebřík“. V čes. názvosloví telocvičnom podľa Kottovho slovníka používa sa v tomto význame slovo *šteníř*, *štěnýř*, *štěřín*. Ak zistíme v nárečiach iné názvy, oznámime vám dodatočne. ej.

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný redaktor Eugen Jóna. Vydáva Matica slovenská. Tlačí Neografia, úč. spol. v Turčianskom Svätom Martine.

Toto dvojčíslo vyšlo v auguste 1946.